

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 5 Issue 4, Special Issue on Lausanne, p. 151-176, July 2013

**Büyük Ayanların Gölgesinde
-Ordu Kazası'nda Âyanlığın Gelişimi-
Behind The Shadow of Great Ayans
-Development of Ayanlık at Ordu District-**

Doç. Dr. İlhan EKİNCİ
Ordu Üniversitesi - Ordu

Öz: Ayanlığın çözülme sürecine girdiği Tanzimat döneminde sosyal, ekonomik, siyasi dönüşüm ve kentleşmenin Ordu Kazası ayanları üzerindeki etkilerini inceleyen bu makale, kazadaki ayan ailelerin nüfuzlarını korumak için ticarete atıldıklarını veya devlet hizmetinde görev aldıklarını tespit edilmektedir. Bazı şecere ve belgelerden hareketle Ordu kazasında ayanlığın gelişimi ile ilgili temel bilgileri ortaya koyan bu yazı kazadaki ayanlığın ortaya çıkış şartlarını, ayanların birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini de ele almaktadır. Karadeniz'deki büyük ayanların yükseliş ve düşüşleri, birbirleriyle mücadeleleri ve isyanları yanında daha küçük olan Ordu kazasındaki ayan ailelerinin bu olaylar karşısındaki tutumları örneklerle gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ordu Kazası, ayanlık, kentleşme, Tanzimat

Abstract: This articles examines the impact of social, economic and political transformation and urbanization of the Tanzimat (restructuring) period, which brought the dissolution of ayan or provincial notables, on the ayans of Ordu district and shows that in order to preserve their privileged status the ayans or notables of Ordu either engaged in lucrative trade or took key positions in the state. Relying on genealogies and Ottoman archival documents, this article also traces the emergence of provincial notables in Ordu district and their relationship among themselves and with the Ottoman central authority. Furthermore through selected examples the article illustrates not only the attitudes of hierarchically smaller ayans of Ordu district toward the struggles of bigger ayans of Black Sea but also the causes and consequences of the fall of these bigger ayans in the region.

Keywords: Ordu district, Ayanlık, Urbanisation, Tanzimat Era

Giriş

On sekizinci yüzyıl taşradaki mahalli güçlerin yükselişine sahne oldu. Anadolu'da on yedinci yüzyılın sonlarında kurulan ve on sekizinci yüzyılda gelişen, özellikle on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında ülkenin her yerinde görülen âyanlık örgütü, zamanla kuruluşundaki amaç ve işleyiş düzenini kaybetmişti¹. İmparatorluğun idari, askeri, sosyal ve ekonomik şartlarından ortaya çıkmış olan âyanlar, hazine adına vergi toplama yükümlülüğünü

¹ Feridun Emecen, "Doğu Karadeniz'de Âyanlık; Tirebolulu Kethüdazade Mehmed Emin Ağa" *Belleten*, Sayı 242, Nisan 2001, 194.

mültezimlik sıfatıyla ele geçirmeleriyle kendi bölgelerinde birer derebeyi olup çıkmıştır². On yedinci yüzyılın sonları ve on sekizinci yüzyılın başlarında girilen savaşlar, alınan yenilgilerin Osmanlı Devleti'nde merkezi otoriteyi sarstığı ve âyanlığın ortaya çıkışını hazırladığı bilinmektedir. On sekizinci yüzyıl savaşlarının uzun, külfetli ve sonuç itibarıyla çoğu zaman hezimetle bitmesi, devleti mali açıdan hatırı sayılır bir güce ulaştırmış olan yerel güçlere mahkûm etmiştir. Devlet ihtiyaç duyduğu parayı ve askeri, yerel nüfuz sahiplerinden temin etmek zorunda kalmış, bu durum merkezi idareyi taşra karşısında acze düşürmüştür. Elindeki imkânları devletin kullanımına vermeyi kabul eden derebeyleri bunun karşılığında sancaklarda muhasıllık, mütesellimlik gibi görevleri uhdelere almalarının yanı sıra, kapıcıbaşılık, vezirlik gibi rütbelere de ulaşmayı başarmışlardır. Yaşadıkları bölgenin halkı nazarında itibarları yüksek olan bu derebeyleri, uhdelerdeki devlet görevleri vasıtasıyla sosyal nüfuzlarının yanında, askeri, idari yetkilere de kavuşmuşlardır. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında âyanlığın sancaklardan nahiyelere kadar hiyerarşik bir şekilde ve örgütlü olarak gelişmesi Osmanlı adalet, maliye ve güvenlik düzenini derin biçimde etkilemiştir. Böylece Osmanlı merkezîyetçi idare anlayışı yerine sancak ve vilayetlerde devlet otoritesini kendi menfaatlerine kullanan, nüfuzlu, yerel güce sahip valiler ortaya çıkmıştır³.

Yüzyılın sonlarına kadar gittikçe artan etkinlikleriyle bu zümre yaşadıkları yüzyıla “Âyanlar Çağı” dedirtmiştir. Âyanlık genellikle, merkezi karakterli, devletçi anlayışla “mütegallibe” olarak değerlendirilirken, zamanla daha serbest bir tarihçilik anlayışı ile değerlendirilmeye başlanmıştır. Her ne şekilde olursa olsun, bu zümrelerin ortaya çıkış ve gelişimlerini layıkıyla anlayabilmek, “âyan”, eşkıya”, “mütegallibe” üçgeninde birbirinden ince çizgilerle ayrılan yanlarını ortaya koyabilmek, derinliğine yapılacak araştırmaların rehberliğine muhtaçtır⁴.

Sancaklardan nahiyelere kadar hiyerarşik bir biçimde ve örgütlü olarak gelişen âyanlarla ilgili olarak, genelde büyük âyanları ve onların ailelerini/hanedanlarını temel alan çalışmalar yapılmıştır. Bununla birlikte, bu çalışmalarda adları geçen ve çok daha büyük bir gurubu oluşturan daha küçük âyanlarla (Karadeniz'de Ağalar) ilgili bilgiler sınırlıdır. Hatta denilebilir ki onlarla ilgili bilgiler, büyüklerle ilişkileri derecesindedir. Büyük âyan ve ailelerinin olaylara olan ilgi ve etkilerini takip etmek ve bunlarla ilgili belge ve bilgilere ulaşılabilirlik daha kolaydır. Ancak büyük âyan ve hanedan ailelerini araştırıp küçüklerinin yeterince araştırılmaması, tarihçilik açısından âyan, mütegallibe ve eşkıya arasında var olan ince, nahif ve bulanık meşruiyet alanının izah edilmesini güçleştirecektir. Âyanlar, devletle kurdukları ilişkilerde, faaliyetleri açısından işbirliği ile mücadele ekseninde, bazen galip bazen mağlup çıkarak, (Paşa/Asi) değişen konumlarıyla meşruiyetin sınırlarında dolaşmışlardır. Hanedanlaşmış büyük âyanlar, buldukları bölgedeki güçleri ve nüfuzları sebebiyle, en azından geniş bir taraftar kitlesi için meşru olmuşlardır. Çoğu defa kazandıkları başarılar, onların merkezi otorite tarafından affedilmelerine veya kabul edilmelerine sebep olmuştur. Bu durum onlara daha fazla meşruiyet kazandırmış görünmektedir. Fakat büyük âyanların gölgesinde olsalar da, küçüklerin durumu daha tartışmalıdır. Zayıflıkları, devletin

² Miri mukataaların 1695'te kaydı hayat şartıyla verilmeye başlanması, bunların mahalli âyan ve eşraf tarafından yönetilmesi, esasen malikaneleri de ele geçirmekte olan bu ailelerin gittikçe nüfuz kazanmalarına, servetlerini oğullarına intikal ettirerek kuvvetli hanedanların doğmasına neden olmuştur. Yücel Özkaya, “Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlar”, *Osmanlı*, C.6, Ankara 1999, 168; Rıza Karagöz, *Haznedarzade Süleyman Paşa*, Samsun 2009, 11.

³Karagöz, age, 12-13.

⁴ Emecen, agm, 193.

bunlara karşı etkin tedbirler almasını kolaylaştırmış, bu durum onların meşrulaşmasını daha zorlaştırmış görünmektedir. Âyanların küçükleri “eşkıya” ve mütegalibeye” yakinken, büyükleri, devletin meşruiyet dairesine “âyanlığa”, “hanedanlığa” dahası “paşalığa” daha yakın görünmektedir. Büyük âyanların meşruiyetleri daha ziyade devletle olan ilişkilerinde yatarken, küçüklerin meşruiyetleri, yalnızca buldukları bölgelerde bağlı oldukları ayanlar ve üzerinde nüfuz sahibi olduğu halk ile daha doğrudan ilgili olmuştur. Bir başka husus ise âyanlığın, coğrafi, sosyal, kültürel sebeplerle imparatorluğun farklı bölgelerinde farklı biçimlerde gelişebileceğidir. Çok geniş bir coğrafyada görülen âyanlık farklı şekillerde ortaya çıkabileceği ve farklı biçimler alabileceği göz önünde tutulmalıdır. Karadeniz gibi farklı bir coğrafyaya, sosyal ve ekonomik temele sahip, tabiatın zorladığı hayat tarzlarının hâkim olduğu bir bölgede âyanlığı anlayabilmek için diğer bölgelerle benzerlik ve farklılıklarına, hatta aynı bölge içindeki karşılaştırmalı örneklerine ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir.

1) Ordu Kazasında Âyan Ailelerine Ait Bazı Şecereler

Ordu kazası yerel tarihinde âyanlık dönemlerine ait bazı bilgi ve olaylar, üzerinden uzun yıllar geçtikten sonra olsa da, yazıya geçirilmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu rivayetlerin kaynaklarından bazıları Ordu’da dönemin âyan ailelerinden Felekzade, Şeyhoğulları ve Alaybeyoğullarına ait matbu şecerelerdir⁵. Bir yerel tarih kaynağı olarak bu şecereler, yazılış amacı, zamanı, şartları, farklılıkları, benzerlikleri, özellikle ortak motifleri karşılaştırılmalı ve değerlendirilmelidir. Felekzadelere ait şecere Felekzade Süleyman Efendi⁶ tarafından hazırlanmış olup, içindeki bilgiler on yedinci yüzyılda başlayıp yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar gelmektedir ve 1923 yılında basıldığı tahmin edilmektedir. Şecere hazırlanırken, aile içinde anlatıla gelen sözlü rivayetlerin yanında, mezar taşları, tapu senedi, ferağ, tımar kaydı, nüfus tezkereleri gibi belgelerden yararlanıldığı ifade edilmiştir. Felekzadelerin şeceresinde, ailenin Ordu kazasına gelişinden itibaren bahsedilmeye başlanmışsa da, (Celali isyanları ve sonrası) bu kısım aile içinde anlatıla gelen sözlü rivayetlere dayanmaktadır. Belgelerin delil olarak gösterilmeye başlandığı ilk tarihler H. 1135-1140 (1722-28) tarihleri olduğu görülmektedir. Dolayısıyla şecerede, aileyle ilgili daha nesnel bilgilere bu tarihlerden sonra ulaşılabilir.

Bilal Köyden tarafından hazırlanmış olan kendisinin de mensubu olduğu Şeyhoğullarına ait diğer şecerenin ise 1962’de bitirildiği anlaşılmaktadır. Bu aile de şecerelerini, Felekzadeler gibi, buldukları bölgeden Celali isyanları sonucu çıkan kargaşadan kaçarak Ordu’ya geldikleri ve yerleştikleri görüşleri ile başlatmaktadır. Şecerede, aile ile nispeten sağlıklı bilgilere ise on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren ulaşılabilirdiği görülmektedir. Şeyhoğulları ile aynı soydan geldikleri ifade edilen Alaybeyoğulları şeceresi ise diğerlerine göre daha kısa olup kimin tarafından hazırlandığı belli değildir.

Her üç şeceredeki anlatımlarda mezar taşları, berat kayıtları, tapu senetleri gibi belgeler merkezli yer, zaman, kişi ve tarihlerin belirli olduğu bilgiler kullanılmıştır. Ancak, ailelerin erken dönem tarihleri söz konusu olduğunda zaman, mekan kavramları belirsizleşmiş, kişiler hikaye kahramanlarına dönüşmüştür. Şecerelerdeki bu anlatımların, belirsizliğine,

⁵ Felekzade Süleyman Efendi, *Silsilename*, Ordu 1923?; Bilal Köyden, *Şeyhoğullarına Ait Aile Şeceresi*, Ordu 1962?; Bir Osmanlıca metinden çevrilip daktilo edildiği anlaşılan *Alaybeyoğlu Aile Tarihçesi*,’ne ulaşmamızı sağlayan Ergun Alaybeyoğlu’na teşekkür ediyorum.

⁶ 1850’de doğan Süleyman Ağa, 1893 yılında Belediye Reisi olmuş sekiz yıl bu görevi yapmıştır. Şehrin ileri gelenlerinden olan Felekzade Süleyman Ağa, Milli Mücadele döneminde de şehirde önemli roller üstlenmişti. Sıtkı Çebi, *Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar*, Ordu 2000, 140-145.

meşruiyet kaygıları ile yazılmış olmasına, belli bir tarafı temsil etmelerine, hikâye üslubuna bürünmelerine karşın bazı temel gerçeklikleri temsil ettiği açıktır. Bu şecerelerin ve içindeki bilgilerin kritiğe tabi tutulması ve tarihi belgelerin şahitliği ile güçlendirilmesi gereklidir. İmparatorlukta ve bölgede yaşanan genel şartlara paralellik gösteren bu anlatımların, yerel hikâyelerin, nesnelleştirilmesi hiç kuşkusuz zamanla tarihçiler tarafından bulunacak belgeler ve yapılacak araştırmalara bağlıdır. Şecerelerde geçen ve bazılarının belgelerine ulaşabildiğimiz bazı olayların anlatımlarını karşılaştırma yapılabilmesi açısından (benzer motifler taşıyan- aynı olayların farklı anlatımları veya farklı olayların birbirinden etkilenmiş benzer anlatımları olabileceği öngörüsünden hareketle) bu kaynakların anlatımlarıyla aldık.

Her üç aile de menşeyini Anadolu'nun güney tarafları olarak göstermişlerdir. Felekzadeler'in kendilerini Antakya, Şeyhoğulları'nın ise Diyarbakır veya Antakya'dan geldikleri şeklindeki rivayet düşündürücüdür. Şeyhoğulları ile aynı soydan geldikleri ifade edilen Alaybeyoğulları ise kökenlerini Halep Vilayetinin Antep Sancağı olarak göstermektedirler. Bölgede kökenlerini güney bölgelere bağlayan ayan ailelerine dair anlatı örneklerini çoğaltmak mümkün görünmektedir⁷. Bu iddialar doğru kabul edildikleri takdirde, bunların niçin buldukları yeri bırakıp da sahilden içeride, kırsal bir bölgede tanınmamış ve pek fazla bilinmeyen bir dağ köyüne gelip yerleştikleri sorusu akla gelmektedir. Her iki aile de geliş sebeplerini Anadolu'da Celali isyanlarının yaratmış olduğu kargaşaya bağlamıştır. Felekzadeler *Canbolatoğlu isyanı ve Celali olaylarındaki kargaşalıklara*, Şeyhoğulları da *Celali kargaşaları ve kan davası sonucu* buldukları bölgeleri terk etmek zorunda kalarak Karadeniz'e geldiklerini ifade etmektedirler.

Her iki şecerenin de yazıldıkları yılların (Felekzadeler 1920, Şeyhoğulları 1960) Türkiye tarihinin kritik dönüm ve geçiş yıllarına (birisi Osmanlı'dan Cumhuriyete, diğeri çok partili hayata geçiş ve ihtilal dönemine) rastlaması dikkati çeken bir başka husustur. Dolayısıyla şecerelerin kaleme alındıkları tarihler Anadolu'nun zor zamanlarıdır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e doğru sarsılan, kırılan sosyal ve siyasi yapıların başında ve kritik dönüm noktalarında yazılmışlardır. Bu kritik geçiş dönemlerinde ailelerin şecerelerini yazarken tapu kayıtları, beratlar, sipahi kayıtları, ferağ ve intikal senetleri gibi belgeleri kullanılmaları da ayrıca dikkati çekmektedir. Türk toplumunda şecere tutma geleneğinin zayıflığı düşünüldüğünde bu şecerelerin, köken, kaynak ve anlatım tarzı, dikkate alındığında bu ailelerin bölgede elde etmiş oldukları sosyal ve ekonomik konumlarının meşruiyet kaynaklarını oluşturmaya çalıştıklarını düşündürmektedir. Şecerelerde aile bilgilerinin daha sağlıklı bir şekilde ele alınmaya başlandığı tarihlerle, göçlerine sebep olan Celali isyanlarının yoğun yaşandığı dönem arasında yaklaşık 100-150 yıllık bir boşluk söz konusudur. Bu ara dönem hakkında hemen hiçbir bilgi yoktur. Geliş sebepleri belirtilirken, "kargaşalardan kaçarak gelen kardeşlerin her şeylerini satıp yanlarında parayla gelişleri" de vurgulanmıştır. Dolayısıyla bu ifadeler ailelerin bölgeye geldikten sonraki yaptıkları servetin ilk kaynağına da kuvvetli atıflarda bulunmaktadır. Bu anlatımlar, hiç kuşkusuz Celali isyanlarının yarattığı kargaşa, göçler, kaçışlar ve sığınmalar kaosunda son derece gerçekçi, makul ve meşru bir göç sebebi olarak görünmektedir. Her iki ailenin de gelişlerini Celali isyanları sonrası karışan Anadolu'nun sosyal yapısına bağlamaları, böyle olmasa bile, Celali ayaklanmalarının ve sebep

⁷ Keza, Tirebolu'daki Kethüdazadelerle ilgi araştırmada, ailenin kökeninin Mısır'a dayandığı ve oradan geldikleri ile ilgili iddia ve anlatılar dikkati çekmektedir. Ailenin menşeyinin Tirebolu olabileceği, bir ferдинin bir münasebetle, belki de örneklerine sık rastlanıldığı üzere, yeniçerilik, kuloğlu gibi askeri bir vasıfla Mısır'da bulunup, yerli Kölemen beyleri arasında hizmet gördüğü, hatta kethüdalıkta bulunduğu, ancak yine muhtemelen burada cereyan eden hadiselerden dolayı memleketleri olan Tirebolu'ya dönmüş olabilecekleri görüşünü ileri sürmektedir. Emecen, agm, 202.

olduğu kargaşa ve göçlerin, birkaç yüzyıl sonra kaleme alınmış şecerelerde bile meşrulaştırıcı bir yer değiştirme olgusu/unsuru/motifi olarak kullanılması ilginçtir. Bu kullanım, celali ayaklanmalarının etkilerinin halkın tarihsel hafızasında sanıldığından çok daha derin ve uzun süre yaşadığına da işaret etmektedir.

Tarihsel süreç boyunca Anadolu'nun güneyinden kuzeyine doğru bir nüfus baskısı olduğu bilinmektedir. Bu baskılar Celali isyanları gibi merkezi otoritenin zorlandığı zamanlarda daha yoğun bir biçimde hissedilmişti. Güneyden kuzeye doğru bakıldığında Karadeniz bölgesi –Kırım hariç tutulursa- kuzeye doğru yapılan bu göç baskısının en uç noktası olarak görünmektedir. Güneyden kuzeye doğru yönelen bir göçün, Osmanlı coğrafyasındaki en uzak mekânı Karadeniz sahillerinde son bulmaktadır. Uzaklığının cazibesi yanında, dağlık ve parçalanmış yapısıyla “sığınmak arayışı ile kaçan” kişi ve guruplar için diğer coğrafyalara göre çok daha davetkâr görünmektedir.

Şecerelerdeki anlatılar doğru kabul edildiği takdirde, Celali isyanlarında kaçarak gelen bu ailelerin ilk zenginlik kaynaklarını yanlarında getirip, bundan sonra bölgede yükselen diğer âyanlarla aynı süreçten geçerek yükseldikleri kabul edilebilir. Ancak kardeşlerden geldiklerini ifade eden Şeyhoğulları'na nazaran Alaybeyoğullarının⁸ kökenlerini askeri görev ve yetkiye bağlamaları ve buna vurgu yapmaları dikkati çekmektedir. Keza Felekzade ve Şeyoğulları/Alaybeyoğulları arasındaki bir başka benzerlik her iki ailenin de bölgeye “üç kardeş” olarak geldiklerinin anlatılmasıdır. Felekzadeler'in Hicri 1050 (1641-1642) yılı gibi daha kesin bir tarih verdikleri fakat isim veremedikleri üç kardeşe karşılık Şeyhoğulları şeceresinde belirsiz bir tarih ancak Şeyh Ahmed, Alaybeyi ve Boğuk adlı üç kardeşin geldiği belirtilmektedir. Bu kardeşlerin daha sonra Şeyhoğulları, Alaybeyioğulları, Boğukoğulları adıyla yine bölgedeki âyan ailelerinden üçünün kaynağını teşkil etmesi de düşündürücüdür. Alaybeyoğullarına ait şecere daha kısa olmakla birlikte çok daha kesin tarihler vermektedir. Bu üç kardeşin babaları olan Ahmet Ağa'nın 937 yılında (1579-80) doğduğu ve “*çavuş-ı kethüda*” olduğu kayıtlıdır. Üç kardeşten Miralay Hasan Bey (1013-1068), Mehmet Boğuk Ağa (1014-?), Ahmet Şeyh Ağa (1018-?) yıllarında doğdukları, 1047 (1637-38) tarihinde Ulubey nahiyesinde “*tavattun ederek ecdadı vazife-i askeriye ile imrar-ı hayat*” ettikleri kaydedilmiştir.

Bu üç âyan ailesinin şecerede aynı soya dayandırılması, bunların kan bağına dayalı gerçek bir kardeşlik mi olduğu, yoksa âyan aileleri arasında gelişen ittifak zincirinde evlilikler yoluyla kurulan bir akrabalık ilişkisi mi olduğu tartışılabilir. Yerel rivayetlerde aynı kaynaktan geldiklerini ifade eden bu aile guruplarının özellikle on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru yükselen âyan gerginliklerinde birbirlerine karşı acımasızca hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Bütün bunların dışında askeri sıfat ve ilişkiler sebebiyle daha sonraki dönemlerde geliştirilen ortak bir mensubiyet duygusundan hareketle âyan ailesinin bu ortaklıklarını meşrulaştıran bir anlatım da olabilir. Bu kardeşliğin, yerel bir otorite haline dönüşürken, bir silah, sefer kardeşliğinden hareketle, âyan guruplarının kurdukları akrabalık ilişkileri ve beraber hareket edişlerinin daha sonra oluşturulmuş bir söylemi olabileceği de gözden ırak tutulmamalıdır.

Şeyhoğulları şeceresindeki bilgilerin izleri bu dönem Ordu kazası tarihine ait ve yayınlanmış olan 1642-1643 Tarihli Mufassal Avarız Defterinden takip edilmeye çalışılmıştır. Şecerelerde bu kardeşlerin ilk yerleştikleri yer olarak gösterilen Ulubey kazasının Çukur köyünde -ki köydeki mansıp sahipleri, derbendçi ve köprücü gibi kayıtların çokluğundan

⁸ “Alaybeyi” adı onun sipahi kökenli oluşuna işaret emektedir. Keza şecerede Miralay Hasan Bey'in “*silk-i askeri intisab ile miralaylık rütbesine terfii ferman-ı alişan ısdar buyurulmuştur*” ifadeleri yer almaktadır.

köyün önemli bölgesel yollar üzerinde olduğu ve merkezi bir yer teşkil ettiği anlaşılmaktadır. izlerine rastlanılmış olabileceği düşünülmektedir⁹. Köye ait kayıta yer alan bilgiler, isimler, Alaybeyoğulları şeceresinde geçen isimlerle büyük oranda örtüşmektedir. Sipahi olarak kaydedilmiş, “Hane-i Miralay Hasan Bey”, “Hane-i Mehmed veled-i Ahmed Çavuş” ve Şeyh Ahmed’in, şecerede belirtilen tarihlere de uygun olarak, Şeyhzadeler’in kökeni olan üç kardeş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu şecere bölgenin bütününde âyanlığın gelişimini açıklamadığı gibi, yazılış amacı, üslubu, subjektif bakış ve duruş yerleri açısından da bölge tarihinin kaynaklarından yalnızca birisi olabilir. Şecerelerdeki boşluklar zamanla bulunacak belgelerle doldurulabilir veya doğrulanabilir. Örneğin Şeyhoğulları ile ilgili arşivde rastlanılan en eski belgelerden biri 1744 yılına aittir. Belge “Şeyhzade İbrahim Ağa'nın Habsamana ve Aybasdı kazalarından topladığı meblağın iade ettirilmesine ve kendisinin kalebend olunmasına dair Karahisar-ı Şarki mütesellimi ve kadısına hüküm yazılması” ile ilgilidir. İlgili kazaların halkı, Karahisar-ı Şarki Voyvodasının sabık kethüdası olan Şeyhzade İbrahim Ağa'nın 1737 yılından beri bin kadar adamı ile teftiş adı altında köyleri dolaşıp, haksız olarak on altı kese akçelerini aldığından şikâyet ediyordu¹⁰. Belgede geçen Şeyhoğlu İbrahim Ağa'nın (Şeyhzade veya Şeyhoğulları adıyla anılacak âyan ailesinin belgelerde görülebilen ilk isimlerinden birisi olmasına rağmen aile şeceresinde adı geçmemektedir) âyanlık yolunda ilerlerken resmi ve mali altyapıya işaret eden voyvoda kethüdası oluşu dikkati çekmektedir. Bir diğer husus etrafında iki yüz nefer piyade ve sekban toplayabilmiş olmasıdır¹¹. Ayrıca tarihlerin, İran savaşlarının devam ettiği, devletin enerji ve gücünü İran sınırlarına çevirdiği, hem içerideki otoritenin zayıfladığı hem de askeri güçlerine ihtiyaç duyduğu yerel güç odaklarının sivrilmeye başladığı döneme rastlaması da dikkati çekmektedir.

2) Ordu'da Âyanlığın Yükselişi

a) Osmanlı-İran Savaşları ve Bölgeye Etkisi

Savaşların yarattığı askeri, sosyal ve ekonomik hareketliliğin Ordu yöresinde âyanlığın ortaya çıkışında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Âyanlığın sosyal tabanının bir kısmı hiç kuşkusuz Osmanlı öncesinde bölgeye kesif bir şekilde yerleşmiş olan Türkmen-Çepni boylarının insan gücüne dayanmaktaydı. Nitekim Osmanlı hâkimiyeti altına girdikten sonra da

⁹ Şeceredeki Celali isyanı sonrasında atıfta bulunan tarihlerle örtüşen ve kardeşlerden birisi olan Şeyh Ahmed Ağa isimli bir kişi ile ilgili olarak Çukur köyünde “Hane-i Mehmed veled-i Ahmed Çavuş ‘an sipahiyan, Hane-i Hasan Beğ, Miralay-ı Sabık...Zemin-i Şeyh Ahmed ve Şeyh Habib, hâlâ der tasarruf-ı Mehmed Beğ ve Hasan Ağa ve Mehmed ve diğer Mehmed ve Mehmed Ali veledân-ı Ahmed Çavuş...” şeklinde bir kayıt yer almaktadır. Mehmet Öz, Fatma Acun, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII, Karahisar-ı Şarki Sancağı Mufassal Avarız Defteri (1642-1643 Tarihli)*, TTK, Ankara 2008, 244-245.

¹⁰ “...vücutum fermanıdır diyü iddia ile reaya fukarasını darb-ı şedid ile darb ve şetm ederek cümle emval ve eşyalarını cebren ve kahren kendülere fîruht ve ehl-i iyallerini perakende ve perişan ve kesr-i ırz eylediğinden gayri bi-gayri hak onaltı kese akçelerin alub ve ona dahi kanaat etmeyüb kuralardan iştira ve bayrak akçesi namıyla aldığı hadden müteceviz...” Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Erzurum Ahkam Defterleri, (DVNS.AHK.ER.d) 1, 76, Evail-i R 1157, (Mayıs 1744). “Hadden müteceviz” derken savaşların getirdiği mali külfeti aşmak için yerel ileri gelenlerin vergileri toplaması ve göndermesi ile ilgili görevlerinin devlet tarafından kabul edildiği fakat bunu yaparken olması gerekenden fazlasını alarak kendilerine çıkar sağlamalarına müdahale etmeye çalıştığı görülmektedir.

¹¹ Kadıların yazdığı şikâyetinde İbrahim Ağa'nın etrafına topladığı “bin kişi” ile gezdiği belirtilirken Erzurum valiliğine gönderilen emirde (daha gerçekçi olarak) “iki yüz nefer piyade ve sekban ile” şeklinde geçmektedir. BOA, Cevdet Dahiliye 9070, 29.M.1157, (14 Mart 1744).

Çepni beyleri tımar ve toprak sahibi olarak varlıklarını eskisi gibi sürdürdüler. Bunların bir bölümü de kalelerde muhafız olarak istihdam edildiler ve zamanla taşradaki yeniçeri/sipahi zümreleri içerisine dâhil oldular. Ayrıca Doğu Karadeniz'in kendisine has ekonomik şartları, diğer bölgelerden çok farklı şekilde kökleri eski Çepni feodalitesine bağlı sivil güçlerin de ortaya çıkışına yol açmıştır. On yedinci asrın sonlarındaki biteviye savaşlar dolayısıyla asker talebi, bunlar arasında muharebelere katılanların sonradan kendilerini yeniçeri, sipahi sayıp bu unvanlarla buldukları mahallerde nüfuz tesis etmeye çalışmaları, çoğu defa bunu başlarına adam toplayıp zor kullanarak yapmaları ve zamanla kendilerini devlete kabul ettirmeleriyle sonuçlanmıştır¹².

1723'te başlayıp aralıklarla 1749'a kadar süren Osmanlı-İran savaşının sefer güzergahının Doğu Karadeniz sahillerini takip etmesi, mühimmat ve asker naklinin bu kıyılardaki limanlar kullanılarak gerçekleştirilmesi, ayrıca bölgeden sürekli asker talepleri, Viyana bozgunundan bu yana bu seferlere yerli kulu olarak katılmış olmakla kazanmış buldukları resmi ve askeri sıfatlara dayanarak zaten giderek güçlenmekte olan yarı feodal zümrelerin durumunu kuvvetlendirmişti¹³. Nitekim Ordu yöresinde âyanlığın ortaya çıkışı ile ilgili olarak, ileri gelen âyan aileleri ile ilgili ilk bilgi ve belgelere 1715'li yıllardan itibaren rastlanmaktadır¹⁴. Kayıtlarda 1723-1746 yılları arasında daha belirgin olan göç hareketleri, savaşların getirdiği ağır vergiler ve otorite boşluğundan kaynaklanan eşkıyalık olayları çok sık görülmeye başlanmıştı. Aşiret hayatı yaşayan, özellikle Gümüşhane ve Espiye madenlerinde eşkıyalık yapan Çepnilerle ilgili bir çok kayda rastlanmaktadır. 1724 yılında Görele'de olan Kürtünlü reayasından 500 evin firar ederek Ordu, Canik v.s. kazalarda yerleşip eşkıyalık yaptıklarından şikâyet edilmekte ve bunların asıl vatanları olan Görele'ye iskân olunmaları istenmekteydi. Ayrıca bunların göçlerinin önlenmesi üzerinde de durulmuştu. Bu göçler Trabzon gibi liman kenti veya sahildeki iskele kasabalarında yoğunlaşmakta, buradan deniz yoluyla batıya (İstanbul'a) doğru yönelmekteydi. Devlet bu göçmenleri taşıyanların gemi ve kayıklarına el koyulacağını bildirerek uyarıyordu¹⁵. Ancak bu göçlerin en azından bir kısmının kalıcı olduğuna dair işaretler de vardır. 1727 yılında Trabzon'da ve Gümüşhane'de eşkıyalık yapan Çepni Taifesinin Ordu'ya götürülüp yerleştirilmesine dair emirler verilmişti. Bir diğer adı Kürtünlü eşkıyası olan bu gurubun asker toplanırken bayrak altına alınmamalarının önemle tembih olunması dikkat çekicidir¹⁶.

Bu göç hareketinin Ordu yöresinde âyanlığın gelişimini bir kaç şekilde etkilediği anlaşılmaktadır. Kürtünlü ya da Çepnilerin göç etmeleriyle beraber bölgede yarattıkları kargaşa ve bu kargaşadan faydalanarak bölgedeki nüfuzlarını artırmaya çalışan yerel ileri gelenleri belgelerden takip etmek mümkündür. Bunlardan en önemlisi bu kaynaşmalardan yararlanmak isteyen yerel ağaların göçmenleri hizmetleri/kanatları altına almaları şeklinde görünmektedir. Bu gurupların yerel ileri gelenlerle ki çoğunu daha sonraki dönemlerinde Ordu kazasındaki âyanlık iddia ve mücadelelerinde görüyoruz, işbirliği yaparak bölgedeki etkinliklerini artırmaya çalıştıklarını söyleyebiliriz. Bölgedeki âyanların nüfuz kazanma isteklerinin bir diğer sosyal altyapısını gayrimüslim göçlerinin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Göç eden gayrimüslimleri, ekonomik güçlerini artırma adına, bir şekilde mülkiyetini ve

¹²Emecen, agm, 198.

¹³agm, 194.

¹⁴ *Ulubey kazasında Poyrazoğlu Osman, Mehmed, Yusuf ve Çelenkoğlu Ahmed'in ev basıp kadın ve kızları alıp istedikleriyle evlendirdiklerine ve şekavetlerine dair*. BOA, Cevdet Zabtiye 1153, 29.Z.1126, (5 Ocak 1715).

¹⁵ Temel Öztürk, *Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon*, Trabzon 2011, 167.

¹⁶ Öztürk, age, 167.

yönetimini ele geçirdikleri topraklara yarıcı olarak yerleştirdikleri görülmektedir. Bu bölgede on yedinci yüzyıla kadar % 3 oranına kadar azalan gayrimüslim nüfus oranının 19. Yüzyılda %15-20'ler olarak ortaya çıkmasının arkasında on sekizinci yüzyılda yaşanan bu gelişmeler olduğu anlaşılmaktadır.

Bu konuda ilk bilgilerden olması sebebiyle ekte sadeleştirerek verdiğimiz belgede geçen isim ve ailelerin daha sonraki dönemlerde âyan ve ileri gelen aileler olarak görünmesi dikkati çekmektedir. Belge, bölgedeki bazı âyan ailelerinin Çepni/Kürtünlü taifesi ile olan ilişkilerini, bunların geri döndürülme çabalarını, görevlilerin bölgeden ayrıldıktan sonra tekrar geri dönmeleri ve üzerlerine gidildiğinde her birinin ellerindeki naib, nikabet vekaleti, kassamlık vs. gibi belgeleriyle adli kovuşturmadan kurtulmaya/kaçmaya çalışmalarına dair de güzel bir örnek oluşturmaktadır¹⁷. Şikâyetlerin artması üzerine bölgede ortaya çıkan eşkıyalık hareketlerine karşı, devlet önlem olarak bazı tedbirler almıştır. Çepni eşkıyasının Görele'den hareketle bazı yerleşim yerlerine zarar vermesi üzerine Erzurum Valisi İsmail Paşa 1734 tarihinde, yanında önemli miktarda kuvvet ile Anadolu müfettişi olarak atanmış ve halkı eski yerlerine yerleştirmek için görevlendirilmiştir. Olayların durmayıp, zaman zaman bölgesel olarak devam etmesi üzerine, bütün Trabzon, Canik ve Karahisar-ı Şarki bölgesine eşkıyaları yakalamakla ünlü Çeteci Abdullah Paşa komutan olarak gönderilmiştir. Onun bölgedeki harekâtı nispeten başarılı olmuş ve asayiş büyük oranda sağlanmıştır¹⁸.

Ancak 1740 yılı ve sonrası yeniden hareketlenen Osmanlı-İran savaşları sebebiyle bölgedeki "Kürtünlü eşkıyası" meselesi tekrar ortaya çıkmış, ayanların bunlar üzerinden yürüttükleri hakimiyet mücadeleleri artmıştı¹⁹. İran seferinin lojistiği için âyanlardan yardım istenmiş, bu durumu fırsat olarak gören âyanlar ise bir taraftan cepheye lojistik destek verirken diğer taraftan reayadan gayri kanuni paralar toplamışlardı. Habsamana (Gölköy), Milas (Mesudiye), Aybasdı, Perşembe, Bolaman ve Çamaş kazaları halkı Şarki Karahisar voyvodası eski kethüdası olan Şeyhzade İbrahim Ağa ve adamlarından şikâyetçi olmuşlardı. Diğer kazalar halkının da İbrahim Ağa'dan benzer konularda şikâyet ettikleri görülmektedir. Merkez, gönderdiği emirlerle şikâyetlerin dikkate alınmasını ve mahkeme önüne çıkarılmalarını istemişti. Ancak şikâyetlerin, üzerinden zaman geçmiş olmasına rağmen devam ettiğine bakılırsa meselenin çok daha karmaşık olduğu düşünülebilir²⁰. Bir çok şikâyet arasında, İran

¹⁷ Görele maa Yuvayolu malikanesi Mukataası reayalarından Kürtünlü Taifesi şekavet ile maruf Alaybeyi oğulları Hüseyin Ağa, karındaşı Derviş ve sair nam şakilerin geceleri evleri basıp çeşitli yolsuzlukları yaptıklarının arz ve ilamını Karahisar sancağında bulunan Ulubey, Bayramlı ve Ebulhayr kazaları ahalisinin rica ettiklerini mübeyyin Ulubey Naibi Ali imzasıyla yazılan arz. BOA, İE, ŞKRT, 533, 11 Za 1139, (30 Haziran 1727).

¹⁸ Abdullah Bay, *Trabzon Eyaletinde Müttegallibe Hareketleri ve Âyanlık (1750-1850)*, Erzurum 2007 (Basılmamış Doktora Tezi), 41.

¹⁹ Pazarsuyu, Akköy kadınlarına, Karahisar Voyvodasına ve Şaphane Eminine yazılan hükümde; "...Pazarsuyu ve Akköy kazalarında sakin ötedenberü şekavet ve fesad ile meşhur haklarında defaatle evamir-i şerife sadır olan Uzunalioglu Ali ve karındaşı Habib ve Fudul dimekle maruf şakiler hakkında gah ikiyüz gah 80 tüfenkendaz Kürtünlü şakiler ile 1150 senesinde zikr olunan kazalar mütesellimi Gadikalizade Osman hanesin basub derununda bulunan emval ve eşyasını tehib ve garet ve hanesin hedm eylediklerinden gayri zikr olunan kazaların âyanlığı iddiasıyla kendüleri için fukaraya ... zulmlerini nihanı olmayub menzilleri bastıkları ve umur-ı mühimmenin tatiline bais oldukları..." . BOA, DVNS.AHK.ER.d, 1, 136, 203, Evail-i Ra 1159, (Mart 1746), Evahir-i C. 1160, (Temmuz 1747).

²⁰ İbrahim Ağa, Habsamana'dan onsekiz kese akçe mübayaa, iki kese ubudiyet, üç kese harc-ı mutfak, bir buçuk kese tahsildariye, 250 kuruş kolcu akçesi, 200 kuruş isticaliye, 200 kuruş sarrafiye, 200 kuruş alafiye, 180 kuruş dış kirası ve bayrak akçesinden başka toplam olarak yirmi altı kese 280 kuruşu aşkın paralarını aldığı, buna kanaat etmeyip kendisine mütesellim olarak seçtiği kaza sakinlerinden

Savaşlarının bazı yerel güçler tarafından birer fırsat anları olarak değerlendirildiği örneklere de rastlandığı²¹ Ordu kazasında yüzyılın ilk yarısındaki iki İran savaşı ve seferinin Ordu'da âyanlığın ortaya çıkmasında etkili olan en önemli olaylar olduğu anlaşılmaktadır.

1768-74 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında âyanlara ve yerli hanedanlara duyulan büyük ihtiyaç bunların itibarlarını iyice artırmıştı. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun her tarafında âyan olma mücadelesi alıp yürümüş, kazalardaki halk ve devlet memurları, âyan olmak isteyenlerden birinin tarafında yer almak durumunda kalmışlardı²². Nitekim Ordu kazası yerel tarihine ait şecerelerde geçen ve âyanlık dönemine ve birbirleriyle mücadelelerine ait en eski anlatı Şeyhoğulları ile Kadioğulları arasındaki mücadele ve bu mücadele karşısında merkezi otoritenin aldığı tavırla ilgidir. Ordu'da âyanların birbirleriyle ve merkezle mücadelelerine dair şecerelere yansıyan bir anlatının bu dönemlerden kaldığı düşünülmektedir.

“... Halk Derebeyi geçinen Şeyh ve Kadioğullarının eli altından dışarı çıkmazmış. Bu iki ağa birbirleriyle daima savaşmışlar. Bu hal padişaha duyurulmuş. Bu iki ağanın kafalarının kesilmesi için Samsun'da bulunan Osman Paşa'ya emir verilmiş...En önce Şeyhoğlu ve maiyetiyle savaşmış, neticede yakalanıp öldürülmüş ve kesik başı kazığa geçirilerek halka gösterilmiş. Hareket bir müddet için durmuştur. Kadioğlu bu durumu görünce teslim olur düşüncesiyle bir müddet beklenmiş. Kadioğullarından bir cevap alınmaz... Bir müddet sonra Osman Paşa'nın huzuruna attan inmek suretiyle çıkar. Osman paşa, atının üstünden inmeyerek huzuruna çıkan Kadioğlu'na hiddetlenerek başının kesilmesi emrini verir...”²³

Bu anlatım zaman ve mekânı belirsizleşmiş, hikayeleşmiş üslubuyla tarihsel bir anlatım olmaktan uzaktır. Fakat âyanlığın yükselişi, birbirleriyle mücadeleleri, merkezi hükümetin tutumu ve hareket tarzı, ortadan kaldırılışları temel alındığında on sekizinci yüzyılda yaşanan tarihi süreçle örtüşmektedir. Şeyhoğullarına ait silsilenamede anlatılan bu olayda adı geçen Şeyhoğlu'nun Eskipazar'da bulunan bir mezar taşından hareketle Şeyhzade

Gediklioğlu Osman da 500 tüfekli askeriyle reayaya hayli eziyet ettiği...; Aybasdı kazası naibi de şikâyetinde İbrahim Ağa'nın bin adamıyla teftiş namıyla köy köy gezip para topladığı, emr-i şerif talep edildiğinde “*vücudum fermandır*” dediğinden şikâyet ediliyordu. Keza haksız yere on altı kese akçelerinin alındığından, bunun dışında köylerden iştira ve bayrak akçesi adıyla ek paralar toplandığından dert yanılmıştı. Bolaman kazası ahali kendilerinin bütün vergilerini verdikleri halde Perşembe kazası ahalisinden ve mütegalibeden İbrahim Ağa'nın kazalarına mütesellim tayin olunduğu, topladığı eşkıya ile fukara halkı rencide ettiği, zulmü sebebiyle halkın “*perakende ve perişan*” olacaklarına dair. BOA, DVNS.AHK.ER.d, 1, 75, 76, 78, 96, Evail-i R 1157, (Mayıs 1744)-Evahir-i Ra 1158, (Mayıs 1745).

²¹ Ebulhayr Kadısına yazılan hükümde Seyyid Numan'ın 1739 yılından beri başına topladığı adamlarıyla eşkıyalık yaptığı, bağ, bahçe, değirmen gibi mülkleri çeşitli bahanelerle ve zorla aldığı, İran seferine gitmek üzere bayrak dikip bu bahane ile fukaradan hayli para topladığı, bir müddet sonra ise bayrağı indirip sefere gitmediği, hatta ileri gelenlerden bazılarını öldürdüklerinden şikâyet edilmekteydi. BOA, DVNS.AHK.ER.d, 1, 82, Evahir-i Ca 1157, (Temmuz 1744).

²² Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, Ankara 1994, 303; Karagöz, age, 14.

²³ Osman Paşa'nın Ordu'nun kentleşme sürecindeki etkisine dair: “*Sonra halkı bir araya toplayıp padişaha muti olmalarını, aksi halde kafalarının böyle kesileceğini, kesin bir konuşma ile ihtar ediyor. Eskipazar'da sekiz kadar sanatkar Ermeni'yi, birkaç Rum'u alıp Bucak'a getiriyor. Ermenilere Boztepe'nin eteğinde, Rumlara sahilde yer gösteriyor.*” İbrahim Dizman, *M.Sıtkı Can'a Armağan*, Ordu, 98. Sıtkı Can'ın *Ordu İlinin Coğrafyası ve Ordu Şehrinin Tarihi*, (1948) adlı eserinden alıntı. Bu ifadeler âyanların ellerine geçirdikleri topraklar üzerine gayrimüslim reayayı yerleştirerek, bölgenin sahillere doğru gittikçe artış gösterecek biçimde değişen nüfus yapısına dair ipuçları sunmaktadır.

Selim Ağa ve yılının da 1790'lı yıllar olduğu tahmin edilmiştir²⁴. Ne yazık ki bu anlatıyı destekleyecek herhangi bir belgeye sahip değiliz. Ancak ileride bahsedilecek olan ve içinde Şeyhoğulları ile beraber bir başka âyan ailesi olan Felekdelerinin de bulunduğu 1797 yılına ait bir başka anlatımla benzerlikler içermektedir. Bu tarihlerin ise Ordu'da ayanlık mücadelelerinin en yoğun olduğu dönemler olduğu görülmektedir.

b) Kentleşme ve Ayanlık

Âyanlık şehirleşme ve büyük gelir kaynaklarıyla doğrudan ilgiliydi ve âyan ve eşraf sınıfının şehirlerde kuvvetlenmesi ile gerçekleşmişti. Devlet vilayete ait önemli meselelerde, başı daraldığında “âyan ve eşrafa” başvuruyordu. Şehirde pek çok hususta âyan ve eşrafın rolü önemli idi. Asker temininde, vergi toplanmasında, hazinenin uğradığı şehir ve yolların korunmasında, eşkıya tedibinde âyanlara sık sık başvuruluyordu²⁵. Merkezi hükümetin kuvvet ve kudretinden çok şeyler kaybetmesi sebebiyle ülkedeki âyanlık mücadeleleri zaman zaman kanlı çatışmalara dönüşüp yaygınlaşınca Babiâli, 1786'da âyanlığa son verdi ve yerine şehir kethüdalığını getirdi. Ancak şehir kethüdarları âyanlar kadar güçlü, muteber ve iş görür kimseler olmadıklarından Babiâli'nin emirlerini gereği gibi uygulayamadılar ve devlet işlerini yerine getirirken bazen de âyanların muhalefeti sebebiyle görevlerinde tam anlamıyla başarılı olamadılar. 1787'de başlayan Rus harbinde sefer hazırlıklarında görülen aksaklıklar üzerine, durumun düzeltilmesi için, 1790'da çıkarılan bir hükümlerle her kazanın önceki düzen üzere halk tarafından seçilmiş âyanlarının görevlerine tayin edilmeleri kararlaştırıldı. Âyanlığın resen ihdasıyla Anadolu ve Rumeli'de âyanlık mücadeleleri yeniden alevlendiği gibi merkeze karşı âyanların giderek güçlendiği görüldü²⁶.

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında imparatorluğun genelinde olduğu gibi, Karadeniz bölgesinde âyanlık yükselirken bu gelişmenin şehirleşme ayağı ile olan ilişkisi de dikkate alınmalıdır. Çünkü Karadeniz sahillerinin bazı bölgelerinin kasabalaşması ve kentleşmeye başlaması süreci ile Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması ve âyanların etkinliklerinin zirveye ulaştığı dönem örtüşmektedir. Uluslararası ticaretin gelişiminin Karadeniz sahillerindeki kentleşme ile olan doğrudan ilgisi açıktır. Ancak kentleşme ile âyanlığın gelişimi arasındaki ilişki de gözden kaçırılmamalıdır. Sahildeki kentlerin, vergi birimlerinin muhassıllıklarını alabilmek, iltizamları kontrol etmek, kentleşmeyle artan ticari faaliyetler ve denizcilikten pay almak konusunda âyanların yoğun faaliyet içerisinde buldukları görülmektedir. Bu sebeple Karadeniz bölgesi için on sekizinci yüzyılın sonları ile on dokuzuncu yüzyıl başları, özel olarak Âyanlık döneminin, Ordu'ya mahsus görünümünü ve özelliklerini değerlendirmek gerekir.

Ordu, çevresindeki bazı merkezlere nispetle geç ortaya çıkmış bir sahil kentidir. Klasik dönem merkezi/merkezleri Bayramlı örneğinde olduğu gibi birer kırsal pazar niteliğindedir ve gelirleri daha ziyade ziraî ekonomiye dayalı dağlık ve parçalı bir coğrafyanın ürünüdür.

²⁴ Olay, zayıf bir ihtimalle, Eskipazar'da Şeyhoğullarına ait tek mezar olan Selim Ağa'nın mezar taşındaki ölüm tarihinden hareketle 172 yıl evvel (1790'lı) yıllara tarihlenmiştir. Şeyhoğulları şeceresinde de bulunan bu anlatının bir diğer kaynağı da Giresun okul müdürü Onik Efendi'nin 1912'de yayınladığı Ermenice kitap olarak gösterilmiştir. Dizman, *age*, 98; Sıtkı Çebi, olayın geçtiği tarihi 1750-1760'lara tarihlenmektedir. *age*, 59-63; Burada adı geçen Osman Paşa'dan hareketle olayın tarihi tahmin edilmeye çalışılmışsa da 1780-1810 arasında gerek Sivas Eyaleti gerekse Trabzon Eyaleti'nde Osman Paşa'nın (veya birden fazla Osman Paşa'nın) görev yapmış olması bunu zorlaştırmaktadır.

²⁵ Özkaya, *agm*, 165.

²⁶ Özcan Mert, “Osmanlı Devleti Tarihinde Âyanlık Dönemi”, *Osmanlı*, C.6, Ankara 1999, 177.

Diğerlerinde görünen merkezleşme, ticaret gibi kentleşmeyi ve daha büyük gelir kaynaklarını işaret eden özellikler görülmez. Ayrıca bir kaza olarak her zaman çevresindeki daha büyük merkezlere bağlı olmuştur. Bu dağlık coğrafyanın, toprağı nehirlerle birçok parçaya bölmekte olup bu durum dağınık bir yerleşime sebep olmaktadır. Bu da birbirinden ayrı, küçük, nispeten kapalı ekonomik bölgelerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bunun doğal sonucu da her biri birkaç köyde egemen olan çok sayıda ağanın ortaya çıkışıdır²⁷. Dolayısıyla bir çok ailenin ve âyan adayının yer aldığı coğrafyada zirai ekonominin desteklediği dağınık coğrafya, içlerinden birinin sivrilip çıkmasına büyümesine/hanedanlaşmasına imkan tanımamış görünmektedir. Bu süreci etkileyen bir diğer faktör ise etrafındaki nispeten kendisinden daha büyük merkezlerin varlığı (Trabzon, Samsun, Tokat) ve merkez değil “kenar olmanın” getirdiği, sosyal ve siyasi süreci görece biraz daha arkadan yaşama olgusudur. Bir diğer anlamda şehirleşme noktasından bakıldığında Ordu’nun sosyal ve ekonomik süreci çevresindeki büyük merkezlere oranla biraz daha arkadan takip ettiği söylenebilir. Bu durum Ordu’daki âyanlık dönemini ve âyanları görece daha küçük, ikincil konumdaki âyanlar durumuna düşürmektedir. Haznedarzedelerin Ordu’daki uzantısı ya da kökenlerinin Aybastı’ya kadar uzanmış olması bu gerçeği değiştirmemektedir. Bu hanedan önce Batı’ya doğru Ordu kazası toprakları dışında Canik muhassıllığı üzerinde nüfuz kurmuş sonra Trabzon Valiliğine uzanmıştır. Bir anlamda Ordu geliştikçe, şehirleştikçe-ekonomik faaliyetler ve gelirler de artmakta ve merkezleşmektedir. Dolayısıyla âyanların ticarileşen, dışa açılan bir yerel ekonomide merkezleşen gelir ve vergi toplama işini ele geçirmek üzere birbirleriyle ve belki bazen merkezi otoriteyle çatışmalarının artması da bu sürece bağlı bir gelişmedir. Bu rekabetler yalnız kaza içinde yaşanmamış, idari, sosyal ve ekonomik çıkar ilişkileri ile birbirlerine bağlı âyan guruplarının mücadeleleri zemininde de yaşamıştır. Bunda da Samsun ve Trabzon merkezli büyük âyan/hanedan ailelerinin birbirleriyle mücadeleleri etkili olacaktır. Ordu, Samsun ve Trabzon merkezli güç odaklarının mücadelesinde yalnızca coğrafi değil, âyanlar merkezli taraf olma noktasında da ikisi arasında bir orta noktada kalmıştır.

c) Canikli Ali Paşa ve Ordu Kazasında Âyanlığın Gelişimi

Ordu kazasında uzantıları olmakla beraber (Canikli, Haznedar, Tuzcuoğulları gibi) büyük hanedanlar görülmemektedir. Daha ziyade bu büyük âyan ailelerinin uzantıları, müttefikleri, akrabaları, konumunda hiyerarşik olarak ikinci ve üçüncü sırada yer alan âyanlar/ağalar söz konusudur. Ordu kazasındaki âyanların daha küçük oluşları sebebiyle

²⁷ 19. yüzyılın ilk yarısında, Tanzimat’ın uygulanması aşamasında Trabzon eyaletindeki ağaların sayısı ile ilgili olarak; “*eyalet dahilindeki her kazadaki 2-3 köyden birinin Ağa namıyla anılan bu kişizadelerin uhdesine verildiği...adı geçen ağaların eyaletteki sayıları 500’e yaklaşırken, onların azli halinde tayin edilmeyi bekleyenlerin de 1000’den fazla olduğu, dolayısıyla eyalette sayıları 2000’i bulan ağa ve ağazadelerin olduğu*” belirtilmekteydi. E. Esin Sarioğlan, *Tanzimat’ın Trabzon’da Uygulanması, (1839-1856)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 1996, 38-39; Saydam, Trabzon valilerine geniş yetkiler ve yetki sahası verilmesini ayanlığın getirmiş olduğu parçalanmaya karşı merkezi otoritenin bir tedbiri olarak görmektedir. Bir tezat gibi görünse de Karadeniz’in çok ağalı ve parçalı yapısı merkezi hükümetin kökeni yine ayanlıktan gelen daha büyük ve güçlü bir vali ile bölgeye hükmetmesinden geçiyor gibi görünmektedir. Abdullah Saydam, “Trabzon’un İdarî Yapısı ve Yenileşme Zarureti (1793–1851)”, *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı: 18, 2005, 285-316.

haklarında ilk dönemlerine ait belgelere ulaşmak zorlaşmaktadır. Âyanlar hakkında belge ve bilgiler daha ziyade büyük âyanların mücadelelerine müttefik ya da muhalif olarak katıldıkları on sekizinci yüzyılın ikinci yarısı hatta sonlarından başlamaktadır. Yerel tarih kaynaklarında ve yukarıda adı geçen şecerelerdeki bilgilerin de yine aynı dönemlerden itibaren nispeten daha sağlam ve güvenilir olmaya başlaması bir başka dikkati çeken husustur.

Belgelerde Ordu âyanlarından ciddi bir biçimde söz edilmesine Caniklizadelerin ortaya çıkışı ve nüfuz mücadeleleriyle(Caniklizade-Çapanoğulları), III. Selim dönemi merkezi otoriteyi yeniden sağlama adına âyanlar üzerine yürütülen politikalarla başlanmaktadır. Karadeniz'de büyük âyanların rekabeti ve mücadele süreci, Haznedaradelerle Tuzcuoğulları arasında yaşanan rekabet sonucunda Tuzcuoğulları isyanının bastırılmasıyla devam etmiştir.

On sekizinci yüzyılın son çeyreği Caniklizadelerin Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde yükselişlerine ve sonra da düşüşlerine tanık oldu. Canikli Ali Paşa ile beraber yükselen âyan ailelerinden birisi de Habsamana (Gölköy) merkezli ortaya çıkmış olan Şihmanzadelerdir²⁸. Aileyle ilgili ilk ciddi bilgiler Canikli Ali Paşa meselesiyle ilgilidir. Canikli Ali Paşa'nın babası Ahmed Ağa'nın Fatsalı olarak anılması, Gölköy kazasının âyanı olan Şihmanzadelerle ekonomik ve sosyal bir ilişki içerisinde olduklarını göstermektedir. Şihmanzadelerin, Canikli Ali Paşa ile ilişkilerinden önce bölgede nüfuz kazanmaya başladıkları anlaşılmaktadır. Erzurum ve Habsamana kadılarına yazılan bir hükümde; Habsamana kazası ahalisinin, Şihmanoğlu Mustafa Ağa, oğlu Ali Ağa, Şihmanoğlu Mehmed Ağa'dan “*yeniçerilik iddiasında olan mütegalibeden oldukları, her birinin başlarına topladıkları otuz kırk kadar sekban eşkıyaları ile mallarını çalıp, verdikleri tekaliflerinden kendilerine akçeler aldıkları, zulüm ve teaddilerinin nihayeti olmadığı, perakende ve perişan olduklarından*” şikâyet edilmekteydi. Bu şikâyetlerin de, Osmanlı-İran savaşlarının bölgeyi etkilediği, merkezi otoritenin zayıflarken devletin yerel otorite olan âyanlara dayanmak zorunda kaldığı döneme rastlaması dikkati çekmektedir²⁹. Canikli ailesinin Şihmanzadelerle olan irtibatının ne zaman ve ne şekilde başladığını bilemiyoruz. Ancak Canikli Ali Bey'in (Paşa) babası Ahmed Ağa'nın Terme ve Fatsa'da yaptığı zulümler sebebiyle 1741'de (Şihmanzade Ali Bey ile ilgili şikâyetlerin dile getirildiği tarihlerde) Ankara'ya sürgün edildiği görülmektedir. Keza bu iki ailenin haklarında yapılan şikâyetlerin de ailelerin iniş çıkışları gibi aynı dönemlere rastlaması ve paralellik arz etmesi ortak hareket etme eğilimlerinin bu yıllara kadar uzandığı izlenimi vermektedir³⁰.

²⁸ 1642-1643 Tarihli Karahisar-ı Şarki sancağı Mufassal Avarız Defteri'nde; Habsamana Kazasına tabi Şihman Karyesi adıyla bir köyün kaydedildiği görülmektedir. Köydeki hanelerden birisi “*Hane-i Osman veled-i Ramazan, şeyh-i zaviye-i karye-i m. Bâ-berat*” şeklinde kaydedildiğine göre köyün zaviye etrafında kurulduğu ve geliştiği anlaşılmaktadır. 5 Avarız hanesinin bulunduğu köydeki hanelerden birisi de Şihmanzadelerle de adını verdiği anlaşılan “*Hane-i Mustafa Veled-i Şihman*”dır. 282; Şihmanzadelerin ilk atası olarak kabul edilebilecek bu kayıttan Şihman'ın oğlu Mustafa'nın köyde avarız hanesi kaydı olduğu ve köyde yaşamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Önceki Tapu defteri kayıtlarında köyün kaydedilmediğine bakılırsa köyün kuruluşunun en fazla 40-50 yıllık olduğu, bunun da yine Celali isyanları sonrası hareketlenen Anadolu nüfusu ile ilgili bir gelişmenin sonucu olduğu düşünülmektedir.

²⁹ “... maruf kimesneler 1140 senesinden berü kendi hallerinde olmayub mütegalibeden olmalarıyla... otuz kırk sekban eşkıyaları başlarına cem ve cihetiyle gezüb ırları iyalleri hilaf-ı şeri şerif fiil-i şen'i eyledüklerinden gayri fukaranın malların gasb ve garet ve tekaliflerinden dahi kendüleri için beş kese akçelerin alub ... zulm ve teaddilerinin nihayeti olmayub perakende ve perişan olmaları...” , BOA, A.DVNS.AHK.ER.d, 1, 11, Evail-i Ramazan 1155, (Ekim 1742).

³⁰ Şihmanzadelerle ilgili kayıtlar Tanzimat öncesi dönemi nüfus defterlerinden takip edilebilmektedir. Örneğin bu dönemde; Habsamana kazası Göl karyesinde, *Orta boylu kumral bıyıklı Şihmanzade Osman*

Canikli Ali Paşa'nın yükselmesiyle beraber Şihmanzadeler de onunla beraber yükselmişti. Şihmanzade Ali, Canikli Ali Paşa'nın yakın adamlarından (Kethüdası) olarak bilinmekteydi³¹. Bölgedeki âyan ve ağalar bağlı buldukları büyük âyanlar gözden düşünceler onlar da düşüyorlardı ve çoğu defa onlarla benzer bir kaderi paylaşıyorlardı. Merkezi hükümet Canikli Ali Paşa'nın peşine düştüğü ve Ali Paşa'nın da Kırım'a firar ettiği dönemde, mallarının müsaderesine –mal ve para cinsinden ne varsa hepsine hazine adına el koyulmasına karar verilmişti. Bunun için de bütün akraba ve maiyetinin yanı sıra, kendisi hakkında bilgi verebilecek olanların da tespit edilerek İstanbul'a getirilmesi istenmişti. Gönderilmesi istenen kişiler arasında Ali Paşa'nın *sırlarına vakıf olduğu belirlenen Şihmanoğlu* da vardı. Sivas valisi Mehmed İzzet Paşa'ya gönderilen yazıda firari Ali Paşa'nın mallarının miri için müsadere edilmesi hakkındaki emirler gereğince, firarının adamlarından olan Şihmanoğlu Ali'nin de buldurup elinde Ali Paşa'ya ait ne varsa el koymaları emredildi. Özellikle Şihmanoğlu Ali'nin elinde Ali Paşa'ya ait pek çok mal ve eşyanın olduğu tahmin ediliyordu. Kendisinin yakalanması konusundaki yazılardan haberdar olan Şihmanoğlu, kaçtıysa da bir müddet sonra ele geçirildi ve sorgulanmak üzere İstanbul'a gönderildi³². Kadılarına yazılan emirle İstanbul'a gönderilen Şihmanoğlu Ali'nin Sivas ve kazalarındaki ahalinin zimmetinde kalan ve ambarlarda saklı bulunan hububatlardan gerek kendisine gerekse Firari Ali Paşa'ya ait olanlarının hepsinin tespit edilmesini ve defter halinde ilam olunması emredildi. İzzet Mehmed Paşa'ya gönderilen emirde Şihmanoğlu Ali'nin elinde firariye ait olan mal ve eşyalardan satılabilecek olanlarını satarak parasını; satılmayanları ise bir deftere kaydederek İstanbul'a göndermesi istendi³³. Burada kaldığı sürede merkezi hükümetin gözüne girebilmek ve affedilmek için çeşitli teşebbüslerde bulunduğu anlaşılan Şihmanzade Ali Ağa Yedikule'de hapisteye bulunduğu sırada bir takrir göndererek Karahisar Sancağında Bazarsuyu kazasında sahile yakın Kertboğaz olarak adlandırılan yerde dağın eteğinde (zeyl-i cebelde) birkaç yıl önce açılmış olan madenin cevherce zengin olduğunu ve yeniden işlerliğe kavuşturabileceğini belirtmişti³⁴.

Ağa bin Hacı Ali 30 yaşındaydı ve kazanın âyanı olarak kaydedilmişti. Oğlu Ali iki yaşındaydı. 1251 yılında diğer oğlu Ahmed doğmuştu. Osman Ağa'nın kardeşi Mehmed 25 yaşındaydı ve 1252 yılında Hasan? Karyesine evini taşımıştı. Oğlu Ahmed 1252 yılında doğmuştu. Diğer kardeşi Abdullah ise 20 yaşındaydı. 1252 yılında doğan oğlu 1254 yılında ölmüştü. BOA, Nüfus Defteri, (NFS.d), 1040, 2.

³¹ On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda kethüdalar, idarecilerin yanında yardımcı kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kethüdalar seferlerde ve asker toplanmasında da istihdam edilirdi. Örneğin, Abdullah Paşa, seferlere Ali Paşa ile gitmiş Şihmanzâde ise bir miktar para ile asker temini için Karahisar-ı Şarki Sancağına gönderilmişti. Değişik tarihlerde Abdullah Paşa ve Şihmanoğlu Elhac Seyyid Ali Canikli Ali Paşa'nın kethüdalığını yapmışlardır. Sarı Abdullah Paşa daha sonra Trabzon Valisi, Şihmanzâde Elhac Seyyid Ali Bey ise Tokat Voyvodası olmuşlardı. Bay, agt, 315-317.

³² Şihmanoğlu ele geçirildiğinde önce Amasya Kale'sinde hapsedildi. Daha sonra İstanbul'a götürüldü. Şihmanoğlunun salimen İstanbul'a nakli hususunda Sivas'tan İstanbul'a kadar olan yerlerin kadırları ve yöneticilerine emir gönderilmişti. Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, Ankara 2003, 114.

³³ Yapılan tahkikat neticesinde Şihmanoğlu Ali'nin Ali Paşa'ya ait olmak üzere 14.017 kile arpa ile 225 adet yük katırını İplikli aşireti kethüdası Halil Ağa'ya emanet ettiği anlaşıldı. Bunlardan bir kısmı telef olmuş, bir kısmı da satılmıştı. Satılan katırların tutarı olan 12.357 kuruş ile bir kısmı harcanan arpadan geriye kalan 10.797 kile ve 100 adet katırın zapt edilerek mübaşire teslim olunması için Sivas naibi ve mütesellim Mehmed Emin'e emir verildi. Karagöz, *age*, 117-118.

³⁴ Ortaya çıkarılan madende Gümüşhane emini vasıtasıyla üretime geçilmiş, az miktarda gümüş elde edilmişti. Ancak daha sonra idaresine memur olanların eksiklikleri ve gerekli özeni göstermemeleri sebebiyle terk olunmuştu. Bu madenin yazın çalıştırılabileceği, cevherinin yarı yarıya kurşun oksit

Şihmanoğullarının bu dönemde Canikli Ali Paşa'nın yanında yer alarak bölgede önemli roller üstlendikleri anlaşılmaktadır. Fakat taraftarı veya hizmetinde buldukları büyük âyanların/paşaların yükseliş ve düşüşleri bunları da doğrudan ve derinden etkilemiş hatta tehlikeli duruma düşürmüştü. Özellikle büyük devlet adamlarının otoritesini kaybetmelerinden veya idam edilmelerinden sonra yanlarından ayrılan kapı halkının hareketleri beraberinde yeni huzursuzlukları da getiriyordu. Kapı halkı bu dönemlerde eskinin levent tairesi rolünü oynuyordu. Başboş leventlerin ve kapı halkının, alınan bütün tedbirlere rağmen eşkıyalıkları devam etmiştir³⁵.

Canikli Ali Paşa'nın ölümünden sonra oğulları çeşitli görevler aldılar. Battal Hüseyin Paşa, önce Erzurum (1785) arkasından Trabzon valiliğine atandı.(1786). Battal Hüseyin Paşa'nın devletin Kafkasya harekâtında menfi hareketleri ve zamanında destek vermemesi gibi davranışları, devlet tarafından asi muamelesi görmesine sebep oldu. Battal Hüseyin Paşa ve Mikdat Ahmed Paşalar daha sonra affedilip görev almalarına rağmen 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşı sırasında ve sonrasında azilleri ve ölümleri sonucu ailenin etkinliği azaldı. Ancak güçlü oldukları dönemde Caniklizadelerin çevresinde geliştirdikleri ilişkiler ağı Ordu kazasında da ayanlar arasında gruplaşmayı artırdığı, ailenin zayıfladığı dönemde ise ortaya çıkan yerel otorite boşluğu bölgedeki küçük âyanların birbirleriyle mücadelelerini hızlandırdığı anlaşılmaktadır. Bölgede Canikli hanedanının düşüşüyle değişen dengeler, ister onlarla ittifak ve ortaklık içinde bulunmuş olanlar isterse onların bıraktığı boşluktan faydalanmak isteyenler olsun, diğer küçük âyanları da etkilemiş rakiplerinden veya halktan gelen şikâyetler üzerine devlet tarafından çeşitli baskılara maruz kalmışlardır³⁶.

3) Ordu Kazası'nda Âyan Mücadelelerine Dair Bazı Örnekler

III. Selim döneminde Canikli Ali Paşa meselesiyle başlayan ayan mücadeleleri devam etti. Karadeniz bölgesini hayli derinden etkileyecek olan ve daha sonra II. Mahmut Dönemi yaşanacak olan âyan mücadelelerinin habercisi olan olayların bazıları bu yazıya kaynaklık eden şecereelerde de geçmektedir. Ancak “*yereli*” temsil eden şecereelerde geçen bilgilerle, “*merkezin belgeleri*” arasında farklılıklar olacağı açıktır. Örtüşen olaylardan hareketle şecereelerde geçen rivayetlerle belgelerdeki bilgiler karşılaştırılarak hem duruş yeri

içeriyorsa da iyisi olup gayet saf ve sıhhatli olduğu, üretime geçilirse büyük fayda sağlayacağını belirtmişti. BOA, Cevdet Darphane, 1134, 19.M.1194. 26 Ocak 1780.

³⁵ 1781 yılında, Karahisar-ı Ordu karyesinde oturan mütegalibeden Cörüdoğlu, Kara Mehmetoğlu, Firarî Ali Paşa tüfenkçibaşısı ve Zaimoğlu başlarına topladıkları eşkıyalarla etrafa zarar vermekteydiler. Trabzon valisi ve Giresun kadısına yollanan emirde gasp edilen malların geri alınması istenmiştir. Bay, agt, 40.

³⁶ “*Karadeniz’de âyanlık mevkiini ele geçiren ailelerin tamamına yakını eşkıya ve mütegalibe kökenlidir. Bunlardan birisi, eşkıyalık ve mütegalibelikle meşhur Canikli Genç Mustafa Ağa’dır. Kendisi Canikli Ali Paşa’nın sahip çıkmasıyla Ünye âyanı olmuştu. Yine Ünye âyanlığı yapmış olanlardan Çalikoğulları da eşkıyalık ve mütegalibelikten gelmişlerdi. Canikli hanedanı mallarının müsaderesi söz konusu olduğunda yakın adamlarından biri olan Ünye âyanı Genç Mustafa Ağa’nın mallarının müsaderesine karar verilmiş ancak büyük ihtimalle yeniden isyan edeceği ve müsadere edilecek malların azlığı sebebiyle bundan vazgeçilmiş, affedilerek itaat altına alınma yoluna gidilmişti. Nitekim 1797’de Ordu-Giresun yöresindeki âyanların üzerine giden devlet, Şeyhoğlu Abdullah ve Gediklioğlu gibi derebeylerine karşı isyanı bastırmak üzere Ünye âyanı Genç Mustafa Ağayı da görevlendirmişti. İsyân esnasında yaptığı hizmetlerden dolayı da kendisine kapıcıbaşılık rütbesi verilmişti*”. Abdullah Bay, “Ünye Âyanı’ndan Canikli Genç Mustafa Ağa’nın Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri” *Karam*, Sayı 7 (Güz 2005), 60-75.

farklılıklarına dikkat çekilebilir hem de yerel tarihi olaylar iki farklı açıdan görülebilir. Şecerelerdeki anlatımlarla bazı ortak noktalar taşıyan bu belgeler Ordu bölgesinde yaşanan âyanlık mücadeleleri, tarafların/safların belirginleşmesi, çıkar gurupları, âyanların birbirleriyle ittifaklar zinciri ve bu zincirin âyan mücadelelerine nasıl dâhil olduğuna ve merkezi otoritenin yerel güçlere karşı izlediği politikalara dair bazı ipuçları vermektedir.

Yüzyılın sonlarına doğru bölgedeki, dolayısıyla Ordu yöresindeki âyanların tedip edilmesi görevi Erzurum Valisi Yusuf Paşa'ya verilmiştir. Yusuf Paşa kendisine taraftar olan âyanlarla beraber hareket ederek diğer âyanların bölgedeki nüfuzlarını kırmaya çalıştı. Şeyhoğulları, Alaybeyoğulları ve Gediklioğullarının ittifak ederek bölgede içinde Felekzadelerin de bulunduğu diğer âyanları hakimiyet altına almaya çalıştıkları, ancak hemen arkasından merkezi hükümetin emriyle harekete geçen Yusuf Paşa ve diğer âyan gurubunun Ordu'ya gelerek Şeyhoğulları, Alaybeyoğulları ve Gediklioğulları'nın başını çektiği âyan gurubu üzerine askeri bir hareket düzenledikleri anlaşılmaktadır. 1797 yılında yaşanan bu olayların derin izler bırakmış ve şecerelele de konu olmuştu. Bu dönem olayları hakkındaki bilgilere hem belgelerden hem de yukarıda ifade edilen iki şecereden ulaşmak mümkündür. Elbette tarafların kendi bakış açısıyla anlattığı bu dönem olaylarının karşılaştırılma yapılabilmesi açısından önce şecereledeki anlatımıyla (kısmen sadeleştirerek) arkasından da bu âyan mücadelelerinin merkeze yansıdığı oranda belgesiyle vermeyi uygun bulduk.

Tüm imparatorlukta olduğu gibi yüzyılın sonlarına doğru bölgede de âyanların etkinliği yükseldi. Merkezin kontrol ve denetimi dışında kalan bu yükselişte büyük hanedanların yükselişleri ve düşüşlerinin ortaya çıkardığı boşlukların da etkili olduğu anlaşılıyor. İttifaklar zinciri ile guruplaşan âyanlar arasında gerilimin yükseldiği ve sonunda büyük bir tasfiye sürecinin yaşandığı görülmektedir. Elmalı âyanı Gediklioğlu İbrahim Ağa'nın Ordu kazasının o dönem için merkezi olan Bayramlı/Eskipazar'a ve idaresine hakim olduğu, kazada müttefiki Alaybeyzade İbiş (İbrahim) Ağa ve diğer bazı âyanlarla beraber hareket ederek,³⁷ "bir hile ile" kazanın diğer âyan ve ileri gelenlerinden on sekiz kişiyi öldürdükleri ifade edilmektedir.

"...Ordu kazasının ol vakt hükümet merkezi olan Eskipazar kasabasını zabtla icra-yı hükümet-i keyfiyete süluk eyleyen Elmalı âyanından Gediklioğlu Hacı İbrahim Ağa fitratında merkur olan hunharlık ve gaddarlık saikasıyla taaddiyat icabından olarak Ordu ve civarında teferrüd etmek dâiye-i vahiyesinden münbais suikasdını setr ederek izhar-ı görünerek bir vakt-i muayyenede mutebere-i ashâb-ı nüfuzdan lede'l-hace ve bi'l-vasıta müdafaa ve mütekeleye muktedir olanlardan onsekiz hanedân ve eşrafi liecli'l-muhabbet

³⁷ Alaybeyoğulları şeceresinde İbiş Ağa (İbrahim ağa 1157-1196) "zamanında derebeyliği zuhura geldiğinden civarındaki derebeyleriyle cenk-i cidal etmekte ezcümle Felekzadeler ile meyanlarında vukuagelen adavet üzerine onlarla çok defalar mücadele etmiştir" denilerek doğrulanmaktadır. Ancak Gediklioğlu ile beraber hareket ettiklerine dair bilgi yoktur. Hatta tam tersi "Giresun derebeylerinden Halitoğlu ve Gediklioğlu çok defa mumaileyhe hücum eylemişler ise de mağlubiyetle ricat etmişler" ifadeleri vardır. Keza İbiş Ağa'nın ölümü de şecerelelerde farklı şekillerde nakledilmektedir. Alaybeyoğulları şeceresinde "Derebeylerin ıslahı için Canik'e gelen paşanın talebi üzerine Mesudiye'den Serdarzade Hacı Salih Ağa ile Samsun'a gitmiş, Salih Ağanın orada öldürülmesi üzerine kurtulup Ordu'ya döndüğünde Gediklioğulları tarafından katledilmiştir" derken Felekzadelerin şeceresinde Ordu Mutesellimi Şihmanzade Hacı Abdullah tarafından öldürüldüğü belirtilmektedir. Şecerede, Giresun derebeyleri, Ordu âyanları ifadeleri çerçevesinde Ordu-Giresun arasında belirli bir farklılığın oluştuğu da gözlemlenmektedir.

zıkr olunan Eskipazardaki hükümet konağına³⁸ davet eyledikde meduvinin bi'l-icbar tecemmu eyledikleri şeh-i ramazanda bir gecede her şahsı ayru ayru yatağına yaturub navm-ı gaflete müstağrik ve kendüsünden bîhaber buldukları sırada evvelce tayin edilen müteaddid ve mütehasıs cellad-ı bîamanlar maru'z-zıkr onyedi zevatla Hacı Salih Ağayı da idâm ve şühedâ zümresine ilhak ederek cesed ve ser-i maktuası maan mevki-i mezkur kabristanına defn zirhak hatırnak edilmiştir. Zıkr olunan suikasdın tarihi 1212 senesi olduğu mezkur kabristandaki mezar taşındaki yazı ile sabitdir...³⁹

Ayanların birbirleriyle geliştirdikleri ittifak bağlarında ekonomik sebepler etkin olmakla birlikte zamanla bu ittifakları sembolik bağlarla geliştirdikleri görülmektedir. Şecerele ayanların ittifaklarının arkasındaki askeri sıfatlara da dikkati çekmektedir. “*Merkum Gedikalizade İbrahim Ağa yeniçeri yetmişikinci ortasından olduğu gibi Ulubey Hanedanından ötedenberü Felekoğullarına adaveti olan Alaybeyzade Kör İbiş Ağa dahi yetmişikinci ortadan olmakla...*” karşılarında olan ayan gurubunu ise “*Süleyman ve Selim ağaları sipahi askeri dokuzuncu sınıf arkadaş ve dost sadık-ı kadimi Uzunömerzade Hasan Ağa*” ifadeleri ayanlar arasında geliştirilen bağların kökenlerine işaret etmektedir⁴⁰.

Ayanların askeri unvan ve statüleri mensubu olmadıkları halde nüfuzların güçlendirmek için elde ettikleri bilinmektedir. Yani âyanlar aslında taşradaki etkinliklerini resmi bir makam ile taçlandırmak daha doğru ifadeyle meşrulaşmak için bu tür askeri, ilmi veya idari unvan ve statüleri bir şekilde elde ediyorlardı. Belki burada daha fazla dikkat çeken husus bir gurup ayanın “rakiplerini yeniçeri 72. Ortadan, kendilerini ise açıkça “sipahi askeri dokuzuncu sınıf arkadaş ve dost” olarak tanımlayarak rakip ve ayrışmanın bir başka boyutu olan sipahi-yeniçeri farklılığına işaret etmektedir. Her iki âyan gurubunun da sipahi veya yeniçeri kökenleri hakkında veya bu rütbeleri ne şekilde elde ettiklerine dair bilgimiz yoktur. Fakat merkez ve taşra arasında oluşan ve kırılan askeri, idari, sosyal ve ekonomik yapıya işaret eden Kapıkulu-Sipahi çatışma ve çekişmesinin/ayrışmasının, taşrada âyanlar arasındaki görünümüne işaret etmektedir. Bu çatışmaların yalnız merkezde değil zaman zaman taşrada da devam ettiği bilinmektedir. Bu çekişmenin bir boyutunun şecerelede satırlar arasında da olsa, âyanlar arasındaki saflaşmada, ayrışmada ve kutuplaşmada izlerini görmek mümkündür. Âyanların aynı ya da farklı ocaklara mensup olmaları birbirleriyle ittifak ya da ayrılığı belirleyen bir unsur mudur yoksa âyanlar arasında zaten şekillenmiş olan farklılıklar üzerine (zamanla satın alınabilen birer unvan ve mevkie dönen bu beratların) askeri bir sığata mensubiyet geliştirdiklerini bilemiyoruz. Fakat ortada anlatılan bir vaka var ki Yeniçeri 72. ortasına mensup bir gurup âyan ittifak halinde beraber hareket ediyor ve sipahilere mensup bir gurup âyanı ortadan kaldırıyor. Ayanların sipahi ve yeniçeri mensubiyet veya kökenlerinin

³⁸ Anlatım, on sekizinci yüzyılın sonlarında idari işlerin Bayramlı'da yapıldığı ve idare merkezi olarak Bayramlı'nın devam ettiğine işaret etmektedir. Ordu'nun kent merkezinin iç kısmında bulunan Bayramlı'dan sahilde bulunan Bucak'a taşınmasının öncelikle ekonomik sebeplerle ortaya çıktığı görülmektedir. Bir iskele pazar yerinin gittikçe büyüyen bir kasabaya dönüşmesiyle hükümet merkezinin de Bucak'a indiği anlaşılmaktadır. Fakat bunun tam tarihini tespit etmek zor görünmektedir. Belgelerden bu değişimin, olayların yaşandığı 1798 tarihi ile nüfus defterlerinde mütesellimin artık Bucak'ta kaydedildiği 1831-1834 yılları arasında yaşanmış olmalıdır. Yani bu 30 yıllık dönem içerisinde Bayramlı bir idare merkezi olmaktan çıkmış ve Ordu livasının yönetim merkezi sahile/Bucak'a taşındığı tahmin edilebilir.

³⁹ Felekzade Süleyman Efendi, age, 6-9.

⁴⁰ Yeniçeri ve Sipahiler arasındaki nüfuz mücadelesi konusunda bkz. Mustafa Akdağ, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, *DTCF*, V, 1947, 291-303.

Ordu'daki âyanların gruplaşmalarında bir şekilde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Belli ki taşrada bu iki farklı gurup merkezde başlayan bozulma ve rekabeti bir biçimde taşraya taşımışlar, birbirinin rakibi, muhalifi, alternatifi gibi görmeye başlamışlardı.

Şecere, ayan ittifaklarının dışında ayanların aynı zamanda bir savunma mekanı olarak kullandıkları kale evlerine⁴¹, evlilik ilişkilerinin biçimlerine ve ayanların birbirleriyle ittifaklarında evliliklerin önemine dair de bilgiler de vermektedir. Mülkiyet ilişkilerinde soyun (çocuklara varıncaya kadar ortadan kaldırma isteği) ve kadının yerinin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü evliliklerde öldürülen ayanların eşleri veya kızlarıyla evlenmeye dair örnekler söz konusudur.

“...Hacı Salih Ağanın sulbi oğulları Süleyman ve Selim ağalar ol hal-i hevlnakde emekdar-ı sadıkları taraflarından hafıyyen kaleden dışarıya çıkarılıub emin mahalde kemal-i itina ile ihtifa edilmiş zulmü itiyad ve adalet ve nasfeti külliyyen terk ve merhamet ve hamiyetden tecerrüd etmiş olan merkum İbiş sabi-i merkumanın vücudlarını diyar-ı 'ademe isale teşmir-i sakkle taharri-i mütemadiyede bulunarak çok gayret etmiş ise de hafız-ı hakiki muhafaza etmekle beraber sabi-i merkuman Süleyman ve Selim ağaları sipahi askeri dokuzuncu sınıf arkadaş ve dost sadık-ı kadimi Uzunömerzade Hasan Ağa seyyaneten lieclü'l-muhafaza konağına götürüb bir müddet iaş ve terbiyelerine himmet eylemiş ondan başka suret-i hafıyyede Ulubey hanedanından Poyrazzadeler ile sadık ve bazı emekdaran tarafından şurada burada bakılıb gözedilmiştir. Hacı Salih Ağanın zevcesi Süleyman ve Selim Ağaların valideleri Şerife Hatun Ulubeyli Boğukzade Eyüb Ağanın kerimesi olub Hacı Salih Ağanın Eskipazar'da biraderi Mehmed Ağanın kalede gözü önünde katl olunmasından dolayı hayatından pişman bulunduğu bir zaman meyusiyetinde ve hem ol gece mütecasir olduğu zulm ve itisaf kalbinde karargir olan düşmanlık hararetini teskine 'adem-i kifayetinden naşi mütecasir olduğu taaddiyat ve zulmüne bir ilave olmak üzere merkum Kör İbiş mezbureyi cebren ve ikrahen kendüsüne bi'l-ahare akd-i nikah eylemiş...Ordu kazasıyla tevabiinde canib hilafetpenahide icra kılınan ıslahat esnasında Alaybeyoğlu Kör İbiş Ordu Mütesellimi Şihmanzade Hacı Abdullah Ağa (1834 tarihli Nüfus defterlerinde Ordu mütesellimi olarak görülen Abdullah bin Hürşid Ağa olduğu tahmin edilmektedir) tarafından Eski Pazarda kazığa geçirilerek siyaseten icra-yı adalet edilmekle vefat etmiştir...”⁴².

⁴¹ Asayişin kalmadığı, Celali ayaklanmaları ve âyanların mücadeleleri esnasında yalnız âyanlar değil halkın da kendilerini korumak üzere kale ve palankalar inşası için merkezden izin isteklerine dair bilgiler vardır. Dönemin âyanlarının gerek birbirleriyle gerekse merkezi hükümetle mücadelelerinde güvenlik ve savunma amaçlı daha müstahkem haneler inşa ettikleri görülmektedir. “...1212 tarihleri derebeylik zamanı olub kendisiyle ailesinin muhafazasıçün inşa edilen ve elyevm su sarnıcı ve duvar gibi bazı işaretleri meşhudü'l-inam bulunan Beybüki kalesinde iskân ve olvakt bu misillü ashâb-ı servet mütehavvilin-i memleketin mal ve canlarına isâl-i iyadi-i taaddi eylemek fikrinde bulunan zaleme ve hünenin tecavüzlerinden kendilerini muhafaza için lüzumu mikdar mustahfizin ruz-şeb kaleden infikak etmeksizin muhafazasında bulunmakta iken...” Felekzade Süleyman Efendi, age, 6.

⁴² Felekzade Süleyman Efendi, *Silsilename*, 6-9; Bütün rekabet ve mücadelelerine rağmen aileler arasındaki ilişkiler ve dengeler sık sık değişmiştir. Her ne kadar belirli bir gruplaşma söz konusu ise de daimi olmadığı, tarafların değiştiği aileler arası evlilik ilişkilerinden anlaşılmaktadır. Kavgalı olunan bir âyan ailesi ile bir sonraki neslin akrabalık ilişkileri yoluyla yakınlaştığı görülebilmektedir. İleri gelen âyan ailelerinin yalnız sosyal değil aynı zamanda ittifak ilişkisi ve duygusunu güçlendirdiği anlaşılabilir bir evlilik ilişkileri ağı söz konusudur. Şecereleden takip edilebildiği kadar özellikle ailelerin birbirleriyle kız alıp vererek nüfuzlarını korumaya çalıştıkları söylenebilir.

Yaşanan bu olaylardan sonra merkezi hükümetin duruma müdahale ettiği anlaşılmaktadır. Erzurum Valisi Yusuf Paşa'nın, yaptığı tedip harekâtının sonucunda merkeze gönderdiği tahriratında ise devam eden olaylar şu şekilde anlatılmıştı; Bölgedeki Hacıoğlu, Dedeoğlu, Hacıbekiroğlu, Dizdaroğlu, Şeyhoğlu adlı şakilerin ileri gelenleri (elebaşları) özellikle Gediklioğlu ve Kelalioğlu idi. Karaçayır'dan hareketle Hacıoğlu adlı âyanın olduğu Dilikcik kalesinin kuşatılıp ele geçirildikten sonra Çakrak, Çomak, Giresun, Keşab, Ordu kasabası ve Yağlıdere, Bucak taraflarındaki âyanları bastırmak üzere bölgenin merkezi olan Karahisar-ı Şarki kasabasına gelmiş ve burada üs kurmuştu. Harekâtı buradan yönettiği anlaşılan Yusuf Paşa bundan sonra hakkında ferman çıkan Gediklioğlu İbrahim ve müttefiki olan Ordu âyanı Şeyhoğlu Abdullah'ın üzerine yürümüşü. Gelen emirde Şeyhoğlu Abdullah'ın -her ne kadar hâkimane bir üslupla Gediklioğlundan ayrılarak itaat altına alınması irade olunmuş ise de- adı geçen eşkıya ile aralarındaki taahhüt ve işbirliğinin kuvvetli olması sebebiyle bu gerçekleştirilememişti. Ayrıca Şeyhoğlu Abdullah, Ordu kasabasında olan Battal Paşa ve Tayyar Bey (Caniklizadelerden) konaklarını yakmış ve askerinin gelmesi üzerine kalesine çekilerek hükümet kuvvetlerine karşı koymuştu. Mağrur bir şekilde isyan etmiş olması sebebiyle, onun da üzerine yürünmüşü. Bunun için batıdan, Canik Muhassılı ve Canikli Genççağa, diğer taraftan birkaç bin asker ile muteber bir bölükbaşı, eşkıyayı ortadan kaldırmak üzere tayin edilmişti. Kendilerine iyi ve güzel hareket etmeleri telkin edilmişse de, eşkıya askerinin karşısına çıkıp çarpışmıştı. Şeyhoğlu Abdullah, hezimete uğrayarak kaçmış ve merkez edindiği Civil kalesine çekilmişti. Bunun üzerine kaleye asker gönderilerek etrafı sarılmış, bir taraftan top atılarak kalenin bir tarafı yıkılmak ve tahrip edilmek suretiyle ele geçirilmiş, bundan başka hâkimiyeti altında olan diğer kalesi de üç gün içinde fethedilmişti⁴³. Civil kalesinin kuşatılmasıyla Şeyhoğlu Abdullah'ın 41 nefer bölükbaşısıyla kılıçtan geçirildiği bunun dışında Giresun, Mendehor, Yoros kaleleriyle diğer kale ve kulelerin, diğer kaza eşkıyalarının ortadan kaldırıldıkları merkeze bildirilmişti⁴⁴.

Şecerelerdeki anlatımla belgelerin örtüşüğü veya birbirini tamamladığı yerler olduğu gibi çelişen veya gizli kalan noktalar da söz konusudur. Felekzadelerin şecerelerinde Gediklioğluna ithamlar bulunurken onun ortağı olarak hareket eden Şeyhoğulları ile ilgili hiçbir suçlayıcı ifade olmaması dikkat çekicidir. Burada bu iki ailenin ondokuzuncu yüzyıl boyunca ve sonrasında kurdukları akrabalık ilişkilerini gölgelememek adına bahsedilmemiş olması muhtemeldir. Bu anlatımlarda dikkati çeken husus şecerelerde âyanlığı doğal, meşru, normal bir gelişim ve olgu olarak görmekte, yaşanan olayların bütün suç ve sebebinin ayanlar-hatta kişiler- arasındaki düşmanlıklara bağlanarak devletin hiçbir şekilde muhatap veya taraf olarak görülmemesi ve gösterilmemesidir. Bunda da yine şecerelerin yazıldığı dönemlerin anlayış ve yaklaşımlarının etkili olduğu tahmin edilebilir.

Bunların dışında bilerek ya da bilmeyerek şecerelerin satır aralarında gizli olan fakat sebepleri açıklanmayan hususlar söz konusudur. Örneğin belgelerde Yusuf Paşa'nın harekâtı sonucu Şeyhoğlunun Civil kalesine çekildiği ve burada kuşatılarak kalenin top atışıyla

⁴³ Tirebolu eski voyvodası Kelalioğlu da, Tirebolu'da kuşatma altına alınmış, top ve mühimmat kullanılarak ele geçirilmiştir. Büyük hanedanların isyanları sırasında, top ve mühimmat kullanımı daha da önem kazanmıştır. Bu gibi durumlarda çok geniş bir coğrafyada, âyan sülalesinin adamları birçok kaleyi ele geçirmektedirler. Canikli Ali Paşa isyanında Canik'ten Artvin'e kadar; Tuzcuoğlu isyanında ise, Rize'den Giresun'a kadar kaleler yerli güçlerin eline geçmiştir. Bu gibi durumlarda yerel âyanlara karşı, küçük kuvvetler başarı sağlayamamış, ancak topçu destekli büyük ordu takviyeleri ile başarılı olunmuştur. Bay, agt, 30.

⁴⁴ BOA, HAT, 63/ 2753, 3. M. 1212, (28 Haziran 1897); HAT, 63/2753-E, 17 Ca. 1212, (7 Kasım 1797).

yıkılarak içindekilerin ele geçirildiği yazılmıştır. Bu ifadeleri şecerde bulmak mümkün olmamıştır. Keza şecerde birçok isim geçmesine rağmen bu tarihlerde belgelerde adı geçen Şeyhoğlu Abdullah ismine rastlanılmaması da dikkati çekmektedir. Yalnız ailenin yerleştiği ilk yerler ve evlerden söz ederken “*Civil ırmağı üzerinde ve yine hâkim bir sırt üzerinde inşa edilmiş pek muazzam bir binadan söz edilmektedir. Saray olarak adlandırılmış binanın noksansız bir şekilde imal edildiği fakat içine girmek nasip olmadı denilmekte ve sarayın bir “kaza” neticesi yanıp kül olduğu*” belirtilmiştir. Hacı Sağır Ağa (Hacı Salih Ağa) tarafından inşa edilen bu binanın kalın duvar temellerinin olduğu bu mevkiin adı halen Saray Tepesi olarak geçmektedir. Yukarıda belgede adı geçen Civil kalesinin burası olduğu, âyan mücadeleleri sırasında Erzurum’dan gelen Yusuf Paşa ve Ünye’den gelen Genççağa kuvvetleri tarafından ele geçirilerek yakılıp yıkıldığı anlaşılmaktadır.

1897 yılındaki tedip hareketinden sonra âyanların merkezi otorite aleyhine güçlenmesine engel olunamadığı, âyanların birbirleriyle ve merkezi otoriteyle olan mücadelelerinin devam ettiği görülmektedir⁴⁵. Bu dönem Ordu âyanlarını tekrar harekete geçiren ve birbirleriyle ya da merkezle çatışmaya iten olay Canikli Ali Paşa hanedanının son faal üyesi olan Tayyar Mahmud Paşa meselesidir. Tayyar Mahmud Paşa, Battal Hüseyin Paşa’nın oğluydu. Babasıyla beraber esir düşmüş, geri dönmüş, affedilmiş Canik Muhasıllığı verilmişti. III. Selim’in Nizam-ı Cedid hareketinin taşrada yaratmış olduğu taraftarlık ya da muhalefet ikilemi içerisinde Çapanoğlu Süleyman Bey’in de etkisiyle Nizam-ı Cedid aleyhtarı olmuş tekrar takibata uğramıştı⁴⁶.

Tayyar Mahmud Paşa, Çapanoğulları ile beraber harekete geçen Yusuf Ziya Paşa kuvvetlerine karşı koyamayarak, Ordu’ya gelmiş buradan Trabzon taraflarına geçmişti. Bir müddet Trabzon taraflarında gizlendikten sonra deniz yoluyla Sohum Kalesine ve Çerkez kabileleri arasına giderek Keleş Ahmet Bey’e iltica etmek zorunda kalmıştı. Keleş Ahmed Bey’e kendisini teslim etmesi hususunda emir gelmesi üzerine burada da kalamayarak Temmuz 1806 tarihinde Rusya’ya sığınmak zorunda kalmıştır. Ancak Tayyar Mahmud Paşa bölgede bulunduğu sırada âyanların tekrar kaynaşmasına sebep olmuştu. Canik ve Trabzon civarında bulunan “*Kalcızâde, Şatırzâde, Uzunoğlu, Bahadiroğlu, Gümrukçüoğlu vs, Ordu kazasında da Katircioğlu, Felekoğlu, Şeyhoğlu ve birkaçı daha*” Tayyar Paşa taraftarı olarak biliniyordu. Devlet bu âyanların isyanından çekinmiştir⁴⁷. Dolayısıyla devlet bölgede âyan kökenli hangi paşanın üzerine giderse, onun etrafında yer alan daha küçük âyanlar gurubu da bundan etkileniyor, gerek kazanın içinden gerekse dışından gelen güçlerin hedefi haline dönüşebiliyor ve tasfiye hareketlerine maruz kalıyorlardı. Genellikle hedef âyan saf dışı

⁴⁵ Samsun ve çevresinde cereyan eden âyan mücadelelerinden sonra önce Çarşamba’ya çekilen Tayyar Paşa daha sonra deniz yoluyla Ordu kazasına doğru firar etmişti. BOA, HAT, 102/4046-D, 11 Ca 1220, (7 Ağustos 1805); 1897’de itaat altına alınmaya çalışılan Kelalioğlu’nun kendi başına buyruk hareket ettiği, vergileri zamanında teslim etmediği gerekçesiyle tekrar takibata uğradığı görülmektedir. Emecen, agm, 200.

⁴⁶ Karagöz, age, s.152; Âyanların en önemli siyasi, idari, ekonomik nüfuz kaynaklarından birisi olan muhasıllıkları ele geçirmek âyanlar arasındaki en önemli mücadele konularından birisiydi III. Selim dönemi büyük âyan mücadelelerinin arkasında taşraya yansıyan yönlerinden birisi de Nizam-ı Cedid’e taraftar olup olmama meselesi idi. Bir anlamda merkezde yaşanan çekişmeler taşrayı da belirli bir çıkarlar zinciri etrafında etkiliyor ve siyasi şartlardan da kaynaklanan bir bölünmeyi tetikliyordu. Canik muhasıllığı için yapılan mücadeleler için bkz. Abdullah Bay, “Canik Muhasıllığı İçin Yapılan Siyasi Mücadeleler”, *Karam*, Sayı 19, Güz 2008, 67-85.

⁴⁷ Mahmud Tayyar Paşa’nın öldürülmesinden sonra düzenlenen muhalefat defterinde yer alan bazı kayıtlardan ele geçirdikleri miri arazilere dair bilgiler vardır. Bay, agt, 155-158, 308.

birakıldıktan veya kaçırıldıktan sonra, taraftarlarının üzerine gidiliyor, bu hareketler zincirleme bir şekilde tüm eyaleti veya büyük âyan/hanedanların etki alanındaki bölgelere uzanıyordu. İşte tüm Karadeniz'i saracak ve sarsacak olan Tuzcuoğulları meselesi de eyaletin uzak kazalarından birisi olmasına rağmen Ordu kazasını da derinden etkileyecektir.

Âyan mücadeleleri sırasında Tirebolulu Kelalioğlu'nun yakalanıp ortadan kaldırılması için emir verilenlerden birisi de o sırada Ordu mütesellimi olan Salih Ağa idi. Ordu, Milas, İskefsir ve Niksar kazaları askerini toplayıp hareket eden Salih Ağa, Karahisar-ı Şarki askerleriyle Akşehirabad muhtarı Hacı İbrahim Bey ve Suşehri kazası muhtarı Çeçenzade Hacı Hasan Ağa, Giresun dizdarı Ali Ağa ve Laçinzade Gençhacı Musatafa Ağa ile birleşip üç koldan Tirebolu hududundaki Ahbar-Melik/ Ermelik geçidi civarında- Kelalioğlu kuvvetleriyle karşılaşmış üç saat çarpışmadan sonra Kelalioğlunun askerleri dağılmıştı. Böylece Yağlıdere, Espiye, Lahnas ve Tirebolu'nun dört bir tarafına hâkim olunmuştu. Kelalioğlu bir kancabaşa binerek deniz yoluyla Rizeli Tuzcuoğlu tarafına kaçmıştı⁴⁸. Dolayısıyla onun Tuzcuoğulları ile müşterek hareket etmesi Trabzon valisinin onun aleyhinde faaliyet ve takibine yol açmış olduğu anlaşılmaktadır⁴⁹. 1809 tarihli ve yaklaşık yedi yıl sonra Karadeniz'de çıkacak olan Tuzcuoğlu meselesinin habercisi olan bu bilgilerden, tarafların belli olmaya başladığı, safların netleştiği görünmektedir.

4) Tuzcuoğulları Meselesi ve Ordu Kazası Âyanları

Karadeniz'i baştanbaşa sarsan, merkezi otoritenin ya da âyan guruplarının birinin diğerine üstünlük kurma mücadelesi verdiği her dönem ve sonrasında bölgede dengeler değişiyordu. Dahası her mücadele zincirleme bir ittifaklar zincirinin değişmesi ile sonuçlandığını göstermektedir. Birinin egemen bir güç haline gelmesi ona taraftar olan âyan gurubunu da harekete geçiriyor bölgenin mali, ekonomik dolayısıyla idari kaynak ve egemenliğini ele geçirmeye doğru bir ittifaklar zincirine sebep oluyordu. Tuzcuoğulları meselesinde, Ordu ayanları da âyanlık mücadelelerinin bir parçası olmuştu.

Tuzcuoğullarının yükselişi, güçlerini Orta Karadeniz'e çeviren Canikli ailesinin Doğu Karadeniz'den çekilmesinin ardından başladı. Bölgedeki diğer küçük aileler üzerinde otorite kurmayı başardılar. Arkasından Karadeniz'in doğusunda Tuzcuoğullarının yükselen otoritesine karşılık Orta Karadeniz'de Caniklizadelerin devamı niteliğinde görülebilecek olan Haznedaradelerin yükselişine tanık oldu. Haznedaradeler ve Tuzcuoğulları arasında askeri bir mücadeleye dönüşen olaylar yalnızca Rize ve Trabzon'u etkileyen bir olay olarak kalmadı. Merkezden çevreye doğru devam eden ve daha küçük âyanlar arasında kurulmuş olan ittifak-rekabet ilişkisi merkezli guruplaşmalar bu mücadeleyi Giresun, Ordu, Fatsa, Ünye, Gümüşhane ve Bayburt gibi merkezlerin âyanlarının da katılmasıyla genişledi. Bu mücadele yalnızca bu iki gücün değil, bazen kaza içindeki birbirine rakip âyanların da dâhil olduğu bir nüfuz mücadelesine dönüştü.

Ordu ve çevresinin Tuzcuoğulları ve Haznedarlar arasında yaşanan mücadelede coğrafi olarak da her iki ailenin nüfuzlarının uzandığı bir sınır noktasında olması dikkati çekicidir. Haznedarlar Canik'te, Tuzcuoğulları Giresun'a kadar olan bölgelerde hâkim olurken Ordu tam bir ara noktada kalmıştır. Dolayısıyla bölgenin bu mücadelede iki ailenin sınır ve mücadele alanı haline gelmesi dikkati çekmektedir. Bölge üzerinde Tanzimat öncesine, üç dalga halinde, hâkimiyet mücadelesi yaşandı. Tuzcuoğulları olaylarını bastırıp ortadan kaldırmak için gerek Haznedarade Süleyman Paşa gerek oğlu Osman Paşa, Aybastı, Gökky,

⁴⁸ BOA, HAT, 80/3330, 23 Za 1223, (10 Ocak 1809).

⁴⁹ Emecen, agm, 200.

Ünye ve Çarşamba'dan kendilerine yakın olan aile ve beylerden askeri yardım istemişlerdi. Ordu kazasındaki âyanların önemli bir kısmı bu mücadelede Haznedarzadelerin yanında yer almıştı. Bunda birbirinin devamı gibi görünen Haznedarzadelerin ve Caniklizadelerin birbiriyle olan ilişki ve irtibatının benzerliği rol oynamış olabileceği gibi her ikisinin de çıktıkları merkezlerin ve tabanının birbiriyle örtüşmüş olması da etkili olmuş olmalıdır. Örneğin Canikli Ali Paşa meselesinde olduğu gibi Şihmanzadeleri bu mücadelede de Haznedarzadelerin yanında olduğu görülmektedir. Şihmanlar soyundan olan Hacı Ali Ağa ve Osman Ağalarla ilgili olarak; Hacı Ali Ağa'nın Eskipazar'da yıllarca mütesellimlik, oğlu Osman Ağa, Habsmana'da (Gölköy) uzun zaman müdürlük yaptığı, 1232'de Tuzcuoğulları isyanı üzerine 200 kişilik maiyeti ile Trabzon Valisi Haznedar Süleyman Paşa'nın emrine girdiği bilinmektedir⁵⁰. Keza Şeyhoğullarının da Tuzcuoğullarına karşı Haznedarzadelerin yanında yer aldıkları ifadeleri vardır⁵¹. Bu büyük âyan aileleri arasındaki nüfuz mücadeleleri diğer âyan ailelerini de etkilemiş ve içine almış, -bölge âyanının ilk defa bir birlik teşkil ettikleri ve irili ufaklı zümrelerin, olaylardaki rolleri, ön plana geçmeleri ya da saf dışı bırakılmaları gibi- sonucunda bu ailelerin, kendi güçlerinin sınırlarını, bölge içindeki yerlerini, devlet karşısındaki konum ve durumlarını çok daha bilinçli bir şekilde anlamalarına yol açmıştır⁵².

Sonuç

Ordu kazası ölçeğinde birkaç aile üzerinden yapılan değerlendirmelere dayanarak mütegalibelik hareketlerinin önemli bir servet edinme yolu olduğu söylenebilir. Mütegalibelik yapan bu ailelerin tamamına yakını on sekizinci yüzyılda âyan, voyvoda ve mütesellim mevkiini ele geçirerek ortaya çıkmışlardır. Bu makamı devam ettirebilenler, âyanlığın kaldırılışına kadar devlet kademelerinde varlıklarını korumuşlardır. Daha sonra yığıldıkları bu servetle, iltizam, mukataa ve esnafılık faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Resmî olarak ehl-i örf zümresi içine girdikten sonra çoğu üçünü beraber devam ettirmiştir⁵³.

Tanzimat döneminde (1839-1876) âyanlar, kendi dönemlerinde olduğu gibi hem kendi aralarında hem de Babîali ile iktidar mücadelesinde bulundular. Bilhassa merkezîyetçi yönetime yönelik reformcu girişimler, bazı âyanlarda taşradaki yerel otoritesini kaybetme korkusu yarattı. Bütün bunlara rağmen âyanlar sosyal ve ekonomik nüfuzlarını sürdürdüler. Muhtarlık, müdürlük, kaymakamlık, mutasarrıflık ile valilik makamlarına getirilerek ve

⁵⁰ Ordu ağavatından Şihmanzade müteveffa Ali Ağa'nın hal-i hayatında Samsun'da tabiye inşasına mübaşeret eylediğine dair 1244 (1828) tarihli belgesi vardır. Ayrıca Tuzcuoğulları meselesinde Haznedarzadelerin yanında yer alan Osman Ağa, isyan bastırıldıktan sonra ele geçirdiği ganimet eşyası arasında Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın konağının süslü, oymalı tavanı da vardı. Bu tavan sökülerek Ordu'ya getirilmişti. Tavan halen Gölköy'de Şihman ailesine ait bir binanın tavanındadır. M. Sıtkı Can, "Ordu Şehrinin Tarihi" M. Sıtkı Can'a Armağan, Ordu, 99; Sıtkı Çebi, age, 67.

⁵¹ Rize'den Tuzcuoğluna karşı mücadele edip ganimet malı getirenler arasında Şeyhoğlu Hasan Ağa'dan da söz edilmektedir. Yukarıdaki ifadelerde Şihmanzadeler için anlatılan rivayet Şeyhoğulları için de geçmektedir. "...Rize de asi Tuzcuoğlunu perişan ediyor. Ganimet malı olarak Tuzcuoğullarının salon tavanıyla oymalı ocak taşlarını söktürüp getiriyor. Süslü tavan "baş oda" denilen yere yerleştirilmişti. Büyük zelzelede kısmen harap oldu. Bu siyah ceviz tahtalarının küçük karelere ayrılarak vucuda getirilmiş zarif ve ustaca sıralanmış bir tavanı. Ocak taşları halen Hakkı Sağra'nın evinin ocağındadır..." Bilal Köyden, age, 14.

⁵² Emecen, agm, 196.

⁵³ Bay, agt, 87

mültezimlik ile murabahacılık yaparak güçlerini korudular. Bunda toprak mülkiyetinin meşrulaştırılmasının da payı vardır⁵⁴.

Ordu kazasının on dokuzuncu yüzyıldaki kentleşme süreci, Tanzimat ve ayanlık olgularının birbirleriyle ilgili ve paralel bir süreç izlediği anlaşılmaktadır. Ordu bir sahil iskelesi olarak on sekizinci yüzyılın sonlarında kurulup gelişmeye başladı. Ordu'da âyan mücadeleleri ve bunlarla ilgili ilk ciddi bilgilerin yine bu tarihlerde alınmaya başlaması bir rastlantı olmasa gerek. Tanzimat'ın yeni şekillenmeye çalışan bir kente nüfuz etme sürecinde, merkezileşmeye çalışan imparatorlukta âyanlığın da bu süreçten etkilenmesi kaçınılmazdı. Ayanlığa çeki düzen verme, sonra da kaldırma çaba ve faaliyetleri ile Karadeniz'in uluslararası ticarete açılma süreciyle paralellik arz etmesi nüfuzlarını koruma çabası içine giren bazı âyan ailelerinin ticarete yönelmesine sebep olmuştur. Özellikle Ordu ölçeğinde âyan kökenli birçok ailenin on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ticarete yönelmiş olmaları, onların nüfuzlarını devam ettiren gelişmelerden birisi olarak görünmektedir⁵⁵.

Âyan ailelerinin Tanzimat süreci ve sonrasında kentleşen Ordu'daki etkinlikleri ile ilgili olarak Şeyhoğulları şeceresinde bazı bilgiler vardır. Diğer âyan ailelerine göre kente daha geç ilgi duyduğu ifade edilen Şeyhoğulları ile ilgili olarak şecerede; “*Ellerinde her türlü maddi imkan olduğu halde, Şeyhoğulları şehre karşı ilgisiz kalmışlar, köyde yaşamaktan özel bir zevk duymuşlardır. 1835 yılında doğan (Kel Hasan Ağa'nın oğlu) İbrahim Ağa Şeyhoğullarından ilk defa şehre inmeyi düşünen kişidir. Genç yaşta Bülbül deresi kıyısında Kozluk denilen mevkide bir ev, yine şehirde bir fırın ve deniz kıyısında bir köşk yaptırmıştır*” ifadeleri vardır. Şecerede ifade edilen “*gecikme*” duygusu ise herhalde şecerenin yazıya geçirildiği dönemle ilgili olarak bir yanılsama olmalıdır. Ailenin Ordu'ya yerleşme konusundaki ilk müteredit teşebbüsün Tanzimat dönemine rastlaması dikkati çekmektedir. Dahası bu yerleşme ve şehirde faaliyet gösterme işi şehrin kentleşmesiyle de doğrudan ilgilidir. Ordu'nun artık âyan ailelerinin dikkatini çekip yerleşmelerini sağlayacak derecede kentleştiğini, bir iskele kent olarak Müslüman zenginlerin dikkatini çektiğini, onlara yeni iş alanları yarattığının bir göstergesi olarak alınmalıdır. “*...Onu Kahraman ağa takip ederek Selimiye mahallesine yerleşmiştir. Aradan uzun yıllar geçmiş, hayat şartları değişmiş, okur yazar olanlar yavaş yavaş şehre inmeye başlamışlardır. Birinci Dünya savaşından önce yalnız Mustafa ve Ahmet Ağalar ticaret alemine katıldıkları halde, daha sonra sayıları çoğalmış, 1945 yılını takiben şehre yerleşenlerin adedi artmış, (özellikle şehirde tutunmaya özel bir çaba sarf etmiş olan Kahraman (Sağra) 1910 doğumluydu) mülk sahibi olanlar on kişiyi bulmuştur...*”⁵⁶. Ayrıca yukarıdaki ifadelerde kır menşeli, toprak mülkiyeti üzerinden zenginleşen bir âyan ailesinin kentlileşmesini, ya da bir kentin millileşmesi sürecine ait izler de bulabiliriz. Bu ailenin şeceresine göre Tanzimat ile şehre inişler başlamasına rağmen, ailenin önemli bir kesiminin I. Ve II. Dünya savaşları arasında şehre inmiş olmalarıdır. Bu durum, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, milli ekonomik gayret ve politikalarla örtüşen bir süreçle paralellik arz etmektedir.

Şeyhoğulları şeceresini hazırlayan Bilal köyden, “*150 yıldan bu yana bu üç aileden (Şeyhoğulları, Alaybeyoğulları, Boğukoğulları) zamanın hükmüne göre, bir hayli ictimai mevki sahipleri yetişmiştir. Milis kumandanı, mebus, hakim, avukat, belediye reisi, bankacı, gazeteci vs... Bu üç aile arasında yer almayan iki tip vardır. Derviş ve sarıklı hoca! Din ve mezheplerine sıdk ile bağlı olan bu ailelerden bir çok hacı olduğu halde, hoca ve derviş zuhur etmemiştir. Bundan da anlaşılıyor ki, bu ailelerin efradından hurafeye ve taassuba itibar eden*

⁵⁴ Mert, agm, 179.

⁵⁵ Ordu kazasında âyan kökenli ailelerin kazanın sosyal ve ekonomik hayatında on dokuzuncu yüzyılda oynamaya devam ettikleri roller hakkında bazı bilgiler için bkz, Çebi, age.

⁵⁶ Köyden, age, 55.

olmamıştır. Şartlar elverdiği sürece okumağa can atmışlar. Fakat medreseye yönelen olmamıştır” diye yazmaktadır. Bu ifadeler Cumhuriyet’in ilk yıllarında kentleşen ayan ailelerinden bazılarının dönemin ideolojik değerleriyle nasıl bütünleştiklerini de göstermektedir⁵⁷.

Bibliyografya

Belgeler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
Erzurum Ahkam Defterleri, (DVNS.AHK.ER.d) 1;
Cevdet Dahiliye 9070; Cevdet Darphane,1134; Cevdet Zabtiye 1153;
Hatt-ı Hümayun, 63/ 2753, E; 102/4046-D; 80/3330;
İE, ŞKRT, 533.
Nüfus Defteri, (NFS.d), 1040.

Kitap ve Makaleler

Akdağ, Mustafa, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, *DTCF*, V, 1947 , s.291-303.
Bay, Abdullah, *Trabzon Eyaletinde Mütegalibe Hareketleri ve Âyanlık (1750-1850)*, Erzurum 2007 (Basılmamış Doktora Tezi).
Bay, Abdullah, “Canik Muhasıllığı İçin Yapılan Siyasi Mücadeleler”, *Karam*, Sayı 19, Güz 2008, s.67-85.
Bay, Abdullah, “Ünye Âyanın’dan Canikli Genç Mustafa Ağa’nın Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri” *Karam*, Sayı 7 (Güz 2005), s.60-75.
Can, M. Sıtkı, “Ordu Şehrinin Tarihi” *M. Sıtkı Can’a Armağan*, Ordu.
Çebi, Sıtkı , *Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar*, Ordu 2000.
Dizman, İbrahim, *M.Sıtkı Can’a Armağan*, Ordu.
Emecen, Feridun, “Doğu Karadeniz’de Âyanlık;Tirebolulu Kethüdazade Mehmed Emin Ağa” *Bellekten*, LXV/242:193-215.
Felekzade Süleyman Efendi, *Silsilename*, Ordu 1923?.
Karagöz, Rıza, *Canikli Ali Paşa*, Ankara 2003.
Karagöz, Rıza, *Haznedarzade Süleyman Paşa*, Samsun 2009.
Köyden, Bilal, *Şeyhoğullarına Ait Aile Şeceresi*, Ordu 1962?.
Mert, Özcan, “Osmanlı Devleti Tarihinde Âyanlık Dönemi”, *Osmanlı*, C.6, Ankara 1999, s. 177-
Öz, Mehmet, Acun, Fatma, *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII, Karahisar-ı Şarki Sancağı Mufassal Avarız Defteri (1642-1643 Tarihli)*, TTK, Ankara 2008.
Özkaya, Yücel, “Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlar”, *Osmanlı*, C.6, Ankara 1999, s. 168-173.
Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyanlık*, Ankara 1994.
Öztürk, Temel, *Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferlerinde Savaş ve Trabzon*, Trabzon 2011.
Sarioğlan, E. Esin, *Tanzimat’ın Trabzon’da Uygulanması, (1839-1856)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 1996.

⁵⁷ Köyden, age, 11-12.

Saydam, Abdullah, “Trabzon’un İdarî Yapısı ve Yenileşme Zarureti (1793–1851)”, *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı: 18, 2005, s.285-316.

Ekler

Ek1

Karahisar-ı Şarki sancağında vaki Ulubey maa Ozkara ve civarında Bayramlı ve Ebulhayr ve Pazarsuyu kazalarında sakin ulema, süleha ve eimme ve huteba ve sair fukara ve cemi-i kesir meclis-i şer'e gelüb şöyle hal eylediler ki; Görele maa Yuvalolu mukataası reayalarından Kürtünlü taifesi kadimden defterlü raiyyet kayd olundukları mahallerden hurûc ve kazalarımızın sakinlerinden olub şekavet ile maruf olub zeyl-i ubudiyetnamede mesturu'l-ism Alaybeyoğulları Hüseyin Ağa ve karındaşı Derviş ve oğlu ve Poyrazoğulları Deli Yusuf ve Mehmed ve Kazib Mustafa ve Köse Ali ve Kadı Çelebi Efendi ve Ozkara sakinlerinden Sinankadı oğulları İbrahim ve Ali ve Karakiraz karyelerinden Karabaş Mehmed ve Ömeroğulları ve Hatiboğulları ve kurbünde Elhac İbrahim oğulları ve Karamusabaşoğulları ve Uzunömeroğulları ve Kara İbrahim oğlu Hüseyin, ve Seydi Çelebi oğulları ve karye-i Bibende? sakin, Çerkes ve Serdengeçdi Ağalığı iddiasında olan Memiş Ağa oğlu Ahmed ve Kara Halil, ve Mehmed ve oğlu Bayrakdar ve Hoca, Bayramlı sakinlerinden Tatarkadı oğulları Mehmed ve Mahmud oğlu Ömer ve Foduloğulları Halil ve Mehmed ve Kurul? hocası dimekle maruf Mehmed nam şakilerin zir-i himayelerine iltica ve her birlerinin eli altında otuz ve kırkar nefer Kürtünlü eşkiyası tüfenkendaz olmaklamezburun ile ittifak ve ittihad ve mezburun şakilere istinad ile nice ümmet-i Muhammedin ve sair ibadullahın gece evlerin basub iyallerine taarruz ve emval ve erzakların nehb ve garet ve bakire kızların hilaf-ı inha çeküb ve bildikleri kimesnelere tezevvüc eylediklerinden maada liva-i mezburda vaki madenlere iyab ve zehab eden gerek madenci ve gerek sair ebna-yı sebinin yollarına inüb bi-gayr-i hak katl-i nüfus garet ve emval-i fukara eylediklerinden gayri Bayramlı kazasında alenen sevk-i sultaniyi basub ve ehl-i sevkın ale'l-umum emval ve erzakların yağma ve bu makule şekavetleri gündün güne terakkide olduğundan bundan akdem mezbur şakilerin sui halleri der-i devlet-medara arz ve ilam olduğunda Dergah-ı Ali kapucubaşlarından Akağası Yusuf Ağa ve Görele mukataası malikanesine mutasarrıf olub zikr olunan Kürtünlü şakilerinin fukara züefa üzerine şerlerinin men'i ve def-i için voyvodaları olan İsmail Ağa mübaşir ve Esseyid Ahmed Afendi ve daileri dahi heva-yi ihsan olunmalarıyla ber-muceb-i emri şerif kazalarımıza gelüb nüzul ve teftiş ...? ve balâda mezkur olan kaza-yı mezbure eşkiyalarının fukara ve züefa üzerlerinden def-i şer ve mazaratlarıçün isimleri mestur olan şakileri marifet-i şer' ile ahz ve kimin katl kimin tedib ve kimi firar ve kusurin dahi iyal ve evladlarıyla aher kazalara nakl ve evlerin ihrak-ı bi'n-nar edüb ve bade şer-i şerife inkiyad ülulemre itaat edüb min-bad fesad ve şekavet ile fukaraya isal-i mazarrat eylemek üzere bir mikdar eyyamı fukara emn ü rahat görünmek iktiza eder iken mübaşiran-ı mumaileyhuma asitane-i saadete avdet eylediklerinde mezbur şakiler bila-emri şerif yine yerlerine gelüb evvelki vahiye üzere ve belki daha ziyade şekavetleri mesned olub ahz-ı intikam süduruna şüruu eylediklerinden ibadullahın mesalihleri muattal kalub ve iltica eden mütecavizdir ki eda-yı salavat-ı cemiyeye kudretlerimiz vücut ve Kayulhisar ve Hacı Murad kalesi dizdarları? nizamı için ba-fermanı ali tayin buyrulan Mustafa Ağa kulları zikr olunan kazalara gelüb ibraz-ı emri şerif edüb mazmun-ı münifi icrasına mübaşeret eyledikde mezbur şakiler kimi naib ve kassam kimi mir ve arus başı ve kimi dahi nikabet vekaleti iddiasıyla bila-sened celb-i mal için her birin kadiya şüru ve birer ferd ibraz-ı senede kadir olamayub emr-i şerif eylemediklerinden umur-ı mühimmenin tatiline bais olub elyevm zikri mürur eden şakilerden

ibadullah ihtiraz üzere olub ve Görele malikanesi voyvodası Süleyman ağa kulları Kürtünlü eşkiyaların vatan-ı asliyelerine nakl ve iskan ve içlerinden maraklık? ve şekavet ile müttehim olub şer'en cezaları lazım gelenlerin cezaların verip ibadullahı fesad ve şekavetlerinden emin olmuşlar iken mezbur voyvoda Süleyman Ağa dahi işbu sene-i mübarekede Asitaneye gidüb birini vekil koyub adam zabta kadir olmadığından hâli olmağla Kürtünlü şakileri yine fırsat bulub tekrar mahal-i iskanlarından hurûc ve yine kaza-i mezbura gelüb zikri mürur eden eşkiyalara istinad evvelkiden ziyade cesaret ve olhavalide olan madenler yollarına inüb ve madencilerin ve sair ebna-yı sebilin tariklerin kat' ve bi't-tabî ve fukaranın emn ü rahatları güdüb haccacı merhamet olmalarıyla Dergah-ı Ali yeniçerileri çavuşlarından bir mukaddem çavuş mübaşir ve Karahisar-ı Şarki sancağı... ve serdarı ve Giresun serdarı ve Kürtünlü eşkiyalarının raiyyet kayd olundukları Görele malikanesi mutasarrıfı Süleyman Ağa ve civar kaza serdarları mübalir ve müftü ve Seyyid Mahmud Efendi mütevellî tayin ve eşkiya-i mezbureden bulundukları yerlerden kaldırılıb kadimi yerlerine iskan tenbih olunmak üzere emri şerif suduru için..."

BOA, İE, ŞKRT, 6/533, 11 Za 1139, (30 Haziran 1727)

Ek 2

"...memuriyeti üzere bundan akdem bi'n-nefs Karaçayır nam mahalden tayy-ı bast hareket ve doğru Hacıalioğlu nam makhurun olduğu Dilicik nam kalesi muhasarası niyet-i halisanesiyle azimet birle bi-avnilahu Teala kale nez' ve teşmir olunduktan sonra Çakrak ve Çomak ve Giresun ve Keşab ve Ordu kasabası ve Yağlıdere ve Bucak taraflarında ve sair mevzilerde vaki askerinin bir vefkilheva ubudane say eylemeleri zımında müşarüileyh mahal-i merkumdan avdet ve mahal-i mezkureye merkez olan Karahisarışarki kasabasına vüsul ile ikamet üzere olduğumu mukaddema arz ve beyan eylemişdim Hakkında fermanı kaza ceryan eden Gedikalioğlu İbrahim nam makhurun hemdesti ittifak ve hembezmi şekak olduğu Ordu Âyânı Şeyhoğlu Abdullah nam melunun her ne kadar üslub-ı hâkimane ile şaki-i mezburdan infikaki ve ceride-i itaat ve inkiyada sebtî irade olunmuş ise dahi, şaki-i mesfur mersum Gedikalioğlu ile meyanelerinde taahhüt ve peymanları kuvvi olduğuna binaen şaki merkum ibtida-yi emirde Ordu kasabasında vaki Battal paşa ve Tayyar bey konaklarını ihrakı binnar ile memur olan asakirin vürudlarına mağruren kıyam eylemiş olduğundan bir taraftan müşarüileyh dahi Canik muhassılı ve Canikli Genççağa kullarını öte canibden ve birkaçbin asker ile muteber bir nefer bölükbaşı handelerini berü taraftan tayin birle idam ve izale eşkiyayı müstelzem halat-ı hasene ve hareket-ı müstahsane kendülere telkin olunmuş olmandan naşi şaki-i makhur asakir-i memurenin pişgahına çıkub eşali-i şerare-i harb ve kitale mutasaddi olmuş ise de ... asakir tarafında vizan ü badi semum hezimet şaki mersum canibinden ilan olub Şaki-i mersum münhezimen firar ve cay-i pah ittihaz eylediği Civil kalesine (alınması ve ele geçirilmesi beşer aklından hariç olarak birbirleriyle birlik oldukça tedbirlerine halel gelmeyeceği görüşünde oldukları) tahassun ve istikrad eylemiş olduğuna mebni derhal asakiri memure yemin ve yesar ve pişgah ve ağırunu sed ve bend ile emr-i muhasara ve tezyifine ibtidar edildiğinden başka aralarından peyderpey nazıyanaşarak ve ikdamlarını mucib halatın istihsaline ikdam olunarak bir taraftan tob rad aşub endahatıyla kala-i mezburenin bir canibini hedm ve tahrib olunmak mülabesesiyle asakir-i memur taraf taraf hücum ve iftihar olduğundan Şeyhoğlu Abdullah'ın ve avanesi 41 nefer bölükbaşlarının cezaları tertib ve gayri zir-i dest-i erbavında olan diğer kalesi dahi üç gün zarfında kezalik feth ve teshir kılınmış olduğu... Gedikalioğlu çok hileci ve iblisane fesadçı eşkiyadan olub, sağ sol sahra ve her taraf hâkimiyetinde oldukça memur olan askerler meşakkata duçar olarak dönerler hülyasında olub, sağını solunu zabt eyledikten gayri

Karadeniz kıyısında vaki Giresun kalesinin ba-berat-ı alışan dizdarı olan Ali bendelerini kaleden ihraç ve Dizdaroğlu Ahmed nam kimesneyi kaleye hodbehod dizdar nasb eylediğinden kaleye yakın Keşab adlı mahalli Tirebolu voyvodası sabıkı Kelalioğlu Süleyman adlı melun zabt etmiş olub, içine Hacibekiroğlu, Dedeoğlu, meşhur ve mütearif eşkiyayı vaz' etmiş olduğundan Gedikaloğlu'nun ve Kelalioğlu'nun üzerine gidebilmek için adı geçen yere kuvvetli ve çok askerle gitmek gerektiği kendisine bildirilmiş olduğu, kaleye varıncaya kadar birkaç defa çarpışılmış, Giresun kalesi çarpışılarak ele geçirilmiş, Keşabda vaki kuleleri dahi yakında ele geçirileceği..."

BOA, HAT, 63/ 2753, 3. M. 1212, (28 Haziran 1897).